

ОКВИР НАЦИОНАЛНОГ КУРИКУЛУМА – ОСНОВИ УЧЕЊА И НАСТАВЕ

- за обуке и огледну примену -

радни нацрт

САМО ЗА ИНТЕРНУ УПОТРЕБУ

САДРЖАЈ

РАЗВОЈ ОКВИРА НАЦИОНАЛНОГ КУРИКУЛУМА - САЖЕТАК	4
ПРВИ ДЕО: ОПШТИ ОКВИР	7
1. ОСИГУРАЊЕ КВАЛИТЕТА, ЈЕДНАКИХ ПРАВА И ЈЕДНАКИХ МОГУЋНОСТИ КРОЗ УСКЛАЂЕН ЗАЈЕДНИЧКИ ОКВИР	7
1.1 СВРХА ОВОГ ДОКУМЕНТА	7
1.2 РАЗВОЈ ОКВИРА НАЦИОНАЛНОГ КУРИКУЛУМА У СРБИЈИ	9
2. ПРОМЕНЕ И ИЗАЗОВИ ПРЕД ОБРАЗОВАЊЕМ У СРБИЈИ	10
2.1 ПРОМЕНЕ У НАСТАВИ И УЧЕЊУ КАО ОДГОВОР НА ИЗАЗОВЕ	10
ОДГОВОР 1: ДЕФИНИСАЊЕ ЦИЉЕВА И ВРЕДНОСТИ ОБРАЗОВАЊА КОЈИ ПОВЕЗУЈУ ПОЈЕДИНЦА, ДРУШТВО И ГЛОБАЛНУ СРЕДИНУ	12
1.1 ЈЕДНАКОСТ У ОБРАЗОВАЊУ	12
1.2 ЦИЉЕВИ И ВРЕДНОСТИ УЧЕЊА И РАЗВОЈА ПОЈЕДИНЦА	13
1.3 ЦИЉЕВИ И ВРЕДНОСТИ ИЗ УГЛА ДРУШТВА У СРБИЈИ И ГЛОБАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ	15
ОДГОВОР 2: УСПОСТАВЉАЊЕ ПРИСТУПА УСМЕРЕНОГ НА РАЗВОЈ КОМПЕТЕНЦИЈА	16
2.1 КОМПЕТЕНЦИЈЕ У ОБРАЗОВАЊУ У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ	17
2.2 КОМПЕТЕНЦИЈЕ У ОБРАЗОВНОМ СИСТЕМУ СРБИЈЕ	17
2.3 ГЛАВНИ ПРЕДУСЛОВИ ЗА ЦЕЛОЖИВОТНО УЧЕЊЕ И БУДУЋИ РАДНИ ЖИВОТ	22
2.3.1 ПИСМЕНОСТ	22
2.3.2 ИНФОРМАЦИОНА И КОМУНИКАЦИОНА ТЕХНОЛОГИЈА (ИКТ)	23
2.3.3 САМОРЕГУЛАЦИЈА КАО КЉУЧ ЗА ЦЕЛОЖИВОТНО УЧЕЊЕ	25
2.3.4 ПРОФЕСИОНАЛНА ОРИЕНТАЦИЈА И ПРЕДУЗЕТНИШТВО	26
ОДГОВОР 3: РАЗВОЈ ИСХОДА И РЕВИЗИЈА СТАНДАРДА У ФУНКЦИЈИ УСМЕРАВАЊА, ПРАЋЕЊА И ПРОЦЕЊИВАЊА УЧЕЊА	29
ОДГОВОР 4: РАЗВИЈАЊЕ УЧЕЊА КОЈЕ ОБЕЗБЕЂУЈЕ ПОСТИЗАЊЕ ИСХОДА И СТИЦАЊЕ КОМПЕТЕНЦИЈА	32
4.1 КОНЦЕПЦИЈА УЧЕЊА	32
4.2 ОДЛИКЕ ПРИСТУПА ЗАСНОВАНОГ НА УЧЕЊУ	33
4.3 СРЕДИНА ЗА УЧЕЊЕ	37
4.4 ДОДАТНА ПОДРШКА УЧЕЊУ	41
4.4.1 ДОПУНСКА НАСТАВА	41

4.4.2 ОБОГАЋИВАЊЕ УЧЕЊА КРОЗ ДОДАТНУ НАСТАВУ	42
4.4.3 ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ	43
4.5. ОЦЕЊИВАЊЕ УЧЕНИКА – ОД ВРЕДНОВАЊА РЕЗУЛТАТА УЧЕЊА (СУМАТИВНО) ДО ПОДРЖАВАЊА ПРОЦЕСА УЧЕЊА (ФОРМАТИВНО)	44
4.5.1 СТАЛНО (КОНТИНУИРАНО) ОЦЕЊИВАЊЕ	45
4.5.2 СУМАТИВНО ОЦЕЊИВАЊЕ	46
ОДГОВОР 5: РАЗВИЈАЊЕ ШКОЛА КАО ЦЕНТРА УЧЕЊА	48
5.1 ШКОЛСКА КУЛТУРА	48
5.2 УПРАВЉАЊЕ ШКОЛОМ	49
5.3 ШКОЛСКА ДОКУМЕНТАЦИЈА	50
5.3.1. ШКОЛСКИ ПРОГРАМ	51
5.3.2. РАЗВОЈНИ ПЛАН ШКОЛЕ	52
5.4. САРАДЊА ШКОЛЕ, ПОРОДИЦЕ И ЛОКАЛНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ	53
КРАТКА ОБЈАШЊЕЊА НЕКИХ КОРИШЋЕНИХ ИЗРАЗА	55

Развој Оквир националног курикулума - сажетак

Крајњи циљ документа *Оквир националног курикулума – основе учења и наставе*, чији садашњи облик представља радни нацрт, јесте оснаживање образовног система Србије за што виша постигнућа и домете учења и то на нивоу:

- а) сваког појединачног ученика
- б) сваке појединачне школе
- в) укупних достигнућа целог система.

Унапређивање система образовања и подизање нивоа постигнућа сваког појединца представљају основу за развој целог друштва у Србији. Попут националних образовних стратегија у другим европским земљама, и Стратегија развоја образовања у Србији до 2020.¹ године наглашава непосредну везу између здраве националне привреде и образовања и позива на усклађивање образовног система Србије са образовањем на ширем европском простору.

Документ *Оквир националног курикулума – основе учења и наставе* развијен је кроз активности пројекта *Подршка развоју људског капитала и истраживању – опште образовање и развој људског капитала*, ИПА 2011 и заснива се на:

- увиду у савремена схватања наставе и учења
- истраживачким резултатима образовних истраживања
- најновијим образовним документима Владе Републике Србије
- Закону о основама система образовања и васпитања из 2009. године и амандманима на тај закон из 2011. и 2013. године²
- Стратегији
- документима Европске комисије, УНЕСКА и ОЕЦД-а.

Много тога из Оквир националног курикулума је, захваљујући подршци добијеној кроз започете или завршене пројекте, већ развијено и примењено у нашој свакодневној школској пракси. Задатак овог документа је да окупи и укључи све оно што је у складу са настојањима израженим кроз циљеве образовања дефинисаним у новим образовним законима и Стратегији, чак иако на одређени начин у систему већ постоји или у њему не представља потпуну новину.

Као први документ ове врсте, *Оквир националног курикулума - основе учења и наставе* треба да пружи одговор на нове друштвене потребе које захтевају промене и у методама и облицима учења и да опише приступ настави и учењу који може да одговори на те потребе. У овом документу се износи нацрт побољшања потребних општем образовању у Србији. Тај

¹ Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године, „Службени гласник РС“, бр. 107/12, у даљем тексту: Стратегија

² „Службени гласник РС“, бр. 72/09, 52/11 и 55/13, у даљем тексту: Закон

нацрт је сачињен од пет одговора на нове изазове, који су сагледани и из образовног контекста Србије и из перспективе процеса прикључивања Европској унији. Побољшања представљена кроз ових пет одговора, узајамно усклађена, ваљано и правовремено примењена, имају изгледе да заиста допринесу да се унапреде постигнућа како наших школа тако и појединачних ученика.

У Одговору 1 приказана су одређења циљева и вредности у образовању на индивидуалном, националном и глобалном нивоу. На концептуалном и законодавном плану је, уз уважавање међународних искустава, у Србији доста тога већ урађено. Још, међутим, нису остварени сви потребни предуслови за потпуно достизање тих циљева и вредности. Оквир националног курикулума описује главне начине да се у свакодневном школском раду ови циљеви и вредности остварују у свакој школи у Србији.

У Одговору 2 изражена је потреба за успостављањем приступа усмереног на развој компетенција како би се циљеви образовања остварили. Дата је и листа општих међупредметних компетенција коју су, у оквиру израде стандарда постигнућа за крај средњег образовања, сачиниле радне групе у чијем раду су учествовали домаћи стручњаци.

У Одговору 3 приказан је радни нацрт предметних исхода и ревидираних стандарда за крај основног образовања и васпитања као средстава за усмеравање, праћење и процену постигнућа. Нацрт предметних исхода и ревидираних стандарда постигнућа за крај основног образовања, које су такође израдили овдашњи стручњаци, дате су у другом делу овог документа.

Одговори 1, 2 и 3 су у српском образовању у принципу већ озваничени, док Одговор 4 представља релативну новину. Он се односи на приступ настави чији је главни циљ да подстакне и осигура учење. У оквиру тог одговора описани су неки основни предуслови да средина у којој се учи на само учење делује подстицајно и подржава га. Ту је пажња поклоњена и праћењу напредовања и оцењивању ученика, посебно оним облицима праћења напредовања и оцењивања који подржавају учење и представљају његов саставни део.

Под насловом Развијање школе као центра учења, Одговор 5 описује начин на који цела школа делује тако да у највећој могућој мери подржава учење. У оквиру овог одговора говори се о школској култури, руковођењу школом, школским документима и сарадњи између школе, породице и локалне средине. Сви ови чиниоци или непосредно изражавају настојања да се унапреди делотворност учења или му непосредно допринесе.

Приступ учењу и настави дефинисан у овом документу не захтева хитан и потпуни прелазак на нове начине стручног рада у свакодневној школској пракси. Напротив, очекује се да се започне

са процесом промена и да тај процес тече постепено, али стално, и прилагођено појединачном темпу наставника и потребама, могућностима и компетенцијама школе.

Ова верзија документа биће огледно промењена у 10 одсто школа у Србији, а завршна верзија биће сачињена на основу резултата огледне примене.

Први део: Општи оквир

1. Осигурање квалитета, једнаких права и једнаких могућности кроз усклађен заједнички оквир

У државама у којима већ постоји, *Оквир националног курикулума* је један од основних докумената којим се регулишу активности у образовном систему. То је документ у коме се национално усаглашена визија образовања, привредног развоја и образовне политике смешта у контекст курикулума. Осим тога, у њему се, у зависности од карактеристика и потреба образовног система, износе и општи циљеви курикулума у различитим фазама школовања; објашњења образовне филозофије која се налази у основи курикулума; приступи настави, учењу и оцењивању засновани на тој филозофији; смернице за развој наставног програма, обуку и стручно усавршавање наставника, израду уџбеника; као и претпоставке за ефикасну примену курикулума и праћење и вредновање резултата примене курикулума.

Оквир националног курикулума – основе учења и наставе је, као образовни документ за основно, опште средње и средње стручно образовање (општеобразовни предмети)³, први документ ове врсте у Републици Србији.

Овим документом се ствара педагошка подлога да се свакодневна школска пракса усмери ка достизању циљева образовања дефинисаних у Закону и визије и принципа изнетих у Стратегији. По својој природи, ово је *нормативни* документ јер одредбе закона тумачи у целовитом оквиру општег образовања. Као *административни* документ, ствара претпоставке да се на нивоу школе ефикасно управља процесом планирања, организовања и остваривања наставе сагласно утврђеном концепту наставе. У *интелектуалном* смислу, овај документ усмерава учење, образовно и свако друго напредовање ученика, а наставницима помаже и подстиче их да учење разумеју онако како је оно дефинисано у најзначајнијим нашим и европским документима.

1.1 Сврха овог документа

Мисија образовног система у Републици Србији у 21. веку је да пружи основу за живот и развој сваког појединца, друштва и државе заснованим на знању.

Оквир националног курикулума – основе учења и наставе усмерава опште образовање сагласно развојним циљевима друштва у Србији, савременим схватањима учења, развоју професионалне праксе у образовању, као и кључним образовним документима Европске уније.

Овај документ има улогу двоструког посредника.

³ У даљем тексту: опште образовање

С једне стране, он формални језик законских прописа тумачи користећи савремене образовне појмове и категорије, чиме доприноси да законска решења заиста оживе у школској пракси. На овај начин се школска пракса усмерава ка достизању циљева образовања и остваривању исхода учења утврђених законима и истакнутих у Стратегији.

С друге стране, овај документ представља један од корака неопходних у процесу израде образовног програма који ће бити примерен тим циљевима и омогућити постизање дефинисаних исхода. Он ствара претпоставке да се образовни програм утемељи и изгради на схватању учења које произлази из законских и стратешких опредељења и одговарајућег приступа настави и учењу, као и успостављеном заједничком оквиру и јединственој структури предметних програма.

Осим ових, улога *Оквир националног курикулума* је и да допринесе да се на нивоу школе потребним променама руководи тако да се осигурају једнака права и једнаке могућности за све ученике, као и да се осигура и у пракси примењује аутономија школа, посебно кроз школска документа каква су школски програм и развојни план школе.

Стратешки, овај документ је изразито усмерен ка осигурању развоја компетенција неопходних за развој у друштву заснованом на знању, као национално значајним циљевима општег образовања и, сходно томе, ка остварењу визије целоживотног учења. Као документ, *Оквир националног курикулума* поставља основе за педагошку праксу која заиста омогућава изградњу и развој знања, вештина, ставова и личних својстава, тј. компетенција неопходних не само за сналажење, већ и за квалитетно, делотворно и конструктивно живљење и рад у непостојаном, неизвесном и захтевном свету.

Отуда и *педагошка* димензија овог документа који пружа и интегрисано и подробно тумачење концепције учења и знања из угла важећих законских прописа и прихваћених стратешких решења, али и из угла савремених образовних идеја и напредне професионалне праксе. У њему су дате смернице за организацију и начине учења, унапређивање школског окружења и успостављање школске културе што, све заједно, ствара услове за развој и стално усавршавање компетенција. Такође, подстиче школе да тако организују наставне активности и да граде такву образовну и радну средину у којој настају и успостављају се употребљива знања, вештине и ставови, примењиви у ситуацијама са којима се ученици срећу у свакодневном животу. Овај документ, дакле, даје педагошке приступе и смернице које наглашавају учење (уместо меморисања), развој компетенција (уместо репродукције градива), које наглашавају значај сваког појединачног ученика и наставника у њиховој пуној индивидуалности и школе као јединствене, усклађене и функционалне целине.

Сврха *Оквира националног курикулума* је да повеже важеће напредне образовне прописе и свакодневну школску праксу, да досадашња достигнућа система угради у јединствен, кохерентан и функционалан развојни оквир и образац; да у рукама наставника буде професионално оруђе за развој и унапређивање педагошког размишљања, професионалног одлучивања и праксе и професионалних компетенција; да повеже наставнике и школе и подстакне их да уче једни од других и да на тај начин сви напредују; да повеже школу, наставнике и родитеље и школу са широм средином, у заједничком настојању да се свим ученицима осигурају што повољнији услови за учење и развој.

1.2 Развој Оквира националног курикулума у Србији

У процесу израде документа *Оквир националног курикулума – основи учења и наставе* размотрена су и узета у обзир најважнија национална и многа међународна документа. Као што је већ више пута наглашено, основни извори у националним оквирима су Закон о основама система образовања и васпитања (као и закони о основном и средњем образовању и васпитању) и Стратегија.

Уз овај документ приложена је листа главних извора који су коришћени у његовој изради.

Као и у многим другим земљама, и у Србији је препозната и наглашена директна веза између здраве националне привреде и образовања. Ово захтева усклађивање система образовања у Републици Србији са европским образовним простором.

Као интегрални документ, *Оквир националног курикулума – основе учења и наставе* састоји се из два дела. Општи, први део, дефинише и описује рад у школама усмерен на учење и развој компетенција. У другом делу је изложен оквир предметних програма, који укључује стандарде постигнућа (засад радни нацрт ревидираних стандарда постигнућа за крај основног образовања и васпитања, са дефинисаним општим међупредметним компетенцијама, општом и специфичним предметним компетенцијама за сваки обавезни предмет и обавезни изборни предмет Грађанско васпитање у основном образовању и васпитању) и предметне исходе (за сваки обавезни предмет и за сваку годину учења предмета у основном и гимназијском образовању и васпитању, уз дефинисане општу и специфичне предметне компетенције за предмете за које још нису урађени стандарди постигнућа за крај средњег образовања, укључујући и обавезни изборни предмет Грађанско васпитање). *Оквир националног курикулума – основе учења и наставе* ће имати и трећи део у виду Смерница за практичну примену, које дају детаљнији опис и примере примене оних елемената и организације наставе и начина унапређивања школске средине који су у функцији осигурања учења и развоја компетенција.

2. Промене и изазови пред образовањем у Србији

Попут других, друштво у Србији се суочава са учесталим, дубоким и брзим променама.

Брз развој дигиталних и комуникационих технологија, пораст конкуренције и нестабилности на тржишту рада, утицаји нових медија, глобална климатска криза и промене у животној средини, масовне миграције, сиромаштво, социјалне неједнакости и болести траже другачије и дубље разумевање комуникације, културног идентитета, грађанске одговорности у демократском окружењу, привреде, технологије, здравља и животне средине.

Образовање може да има кључну улогу у превазилажењу ових друштвених, економских, демографских, еколошких и технолошких изазова. Да би деци и младима омогућило развој знања и вештина које ће им обезбедити да се сналазе и ефикасно воде приватни, друштвени и професионални живот, само образовање треба да се мења и прилагођава. То значи да треба да се побрине да осигура и да омогући развој компетенција, тј. да оспособи ученике да оно што су научили користе у сложеним условима свакодневног живота. Предметно распарчана знања више нису довољна. Широко структурисана, систематизована и функционална знања и компетенције које превазилазе уске оквири школских предмета, неопходне су не само за прилагођавање и сналажење, него и за препознавање проблема, изналажење решења и повољних прилика у метежу и збрци које често чине брзе, непредвидиве и неповољне промене.

Образовање мора да тражи и да налази нова решења која ће, у драстично промењеним условима, омогућити да успешно обави свој главни задатак - да припреми младе да на компетентан, делотворан, одговоран и конструктиван начин живе свој лични живот, и да ове квалитете укључе и у свој друштвени и професионални живот, и то не само у локалном и националном, већ и у интернационалном окружењу. Такво образовање је важан чинилац у развојним стремљењима која Европу воде ка друштву знања и привреди заснованој на знању.

2.1 Промене у настави и учењу као одговор на изазове

Кораци ка побољшавању и унапређивању квалитета образовања, између осталог, укључују:

1. дефинисање циљева образовања на законском и стратешком нивоу тако да се обезбеди пуни индивидуални развој деце и младих;
2. дефинисање компетенција које омогућују да се успешно савлађују изазови живота и рада у 21. веку;
3. унапређивање постојећих и израду нових стандарда постигнућа и дефинисање предметних исхода тако да се осигура, усмерава, прати и процењује развој компетенција;

4. подстицање учења и подршку учењу као индивидуалном и социјалном процесу са новим квалитативним елементима који се односе на развој вештина учења, вештина управљања сопственим учењем и укупним поступањем, вештина самопроцењивања, основних радних вештина и целоживотно учење;
5. развој школе као центра учења у коме се ефикасно и врхунски стручно у пракси остварују сва кључна одређења овог документа и националних докумената на којима се он заснива.

На овај начин се унапређује ефикасност и квалитет образовања, а образовање у Србији се повезује са главним токовима развоја образовања у европским и ширим оквирима. Ово потврђује усаглашеност наведених корака са стратешким изазовима унутар европске сарадње у образовању и обучавању који укључују: остварење идеје целоживотног учења и повећање мобилности ученика; бољи квалитет и већу ефикасност образовања и унапређивање исхода; једнакост, грађанску укљученост и грађанску активност; подстицање иновативности и креативности, укључујући и предузетност и предузетништво, и све то на свим нивоима образовања.

Одговор 1: Дефинисање циљева и вредности образовања који повезују појединца, друштво и глобалну средину

Квалитетно образовање и васпитање се ослања на достигнућа модерне науке, прилагођено је узрасту и личним образовним потребама и доступно је свима. Оно омогућава да деца и млади стекну знања, вештине и компетенције потребне за наставак учења и образовања, за квалитетан лични и грађански живот у модерном свету и информатичком друштву и да буду оспособљени да и сами пружају допринос својој непосредној и широј друштвеној средини.

Независно од разлика које постоје међу људима у Србији који похађају образовање, очекује се да они достигну солидно опште знање.

У Србији свако има право на овакво образовање и то без било каквог вида дискриминације и сегрегације (полне, социјалне, културне, етничке, верске и др.) и независно од материјалног, здравственог или неког другог статуса, места и начина живота, евентуалних сметњи и тешкоћа у развоју или инвалидитета.

Пораст учешћа младих у демократским процесима и активностима захтева да се они кроз школовање припреме за одговоран живот у демократски устројеној заједници и продуктивној економији, уз поштовање права, укључујући и право на различитост и индивидуалност и разумевање и уважавање повезаности човека и животне средине.

Главнина одговора образовања у Србији на изазове савременог живота и света већ има основу у одређењима које садрже Закон и Стратегија.

1.1 Једнакост у образовању

Према Закону, образовање и васпитање су доступни свој деци, ученицима и одраслима, без дискриминације и сегрегације по било ком основу.

Ипак, неки млади људи напуштају школовање само са завршеним основним образовањем или чак раније. Многи ученици који потичу из осетљивих средина и друштвених група постижу слабије резултате у образовању него њихови вршњаци. Социо-економске околности у којима ученици живе још увек утичу и на приступ образовању и на шансе за успех на свим нивоима образовања.

У складу са једним од стратешких циљева који су у погледу образовања и обучавања у Европској унији дефинисани за период до 2020. године, а који истиче *принцип једнакости, друштвене кохезије и активног грађанства*, политика образовања треба свим грађанима, независно од

њихових личних, социјалних или економских прилика, да омогући стицање, развој и унапређивање кључних компетенција које су потребне за наставак учења, запошљавање, активно грађанство и комуникацију са припадницима других друштвених, етничких и културних група, као и вештина потребних за рад и обављање посла.

Квалитетно образовање у раном детињству, пружање правовремене и сталне подршке у учењу и инклузија, поступци индивидуализоване и диференциране наставе и учења, представљају само неке од начина да се уклоне многобројне препреке на које у образовању наилазе деца из осетљивих или запостављених друштвених група. Тим поступцима се не само подстиче и подржава укључивање деце из ових група у образовање, већ се повећавају изгледи и за њихово остајање у образовном систему.

Друштвена кохезија, као један од дугорочних ефеката образовне инклузије и наставе прилагођене индивидуалним посебностима, могућностима и ограничењима сваког ученика, гради се и кроз развој компетенција ученика неопходних за ефикасну и прикладну комуникацију са припадницима других етничких, социјалних и културних група и других култура. Ове компетенције, заједно са другим вредносним ставовима, посебно оним који се односе на прихватање демократских вредности и уважавање основних права, оспособљавају младе људе за сарадњу и заједништво са вршњацима и другим припадницима своје и других друштвених и културних средина.

1.2 Циљеви и вредности учења и развоја појединца

Циљ образовања и васпитања је пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког ученика, у складу са узрастом, развојним потребама и интересовањима. Овај циљ прожима целокупно предуниверзитетско образовање и изискује да се оно заснива, обликује и остварује ослањањем на холистички приступ који и образовање и ученика види као сложене, јединствене и целовите.

Основа за свеукупно образовање поставља се кроз основно образовање, које ученицима треба да омогући: развој основне писмености у свим областима важним за живот и наставак учења и образовања; успостављање функционалних знања, разноврсних вештина, мотивације за учење, погледа и вредности неопходних за обликовање националног и културног идентитета; и развој основних културних потреба и навика, како би активан и конструктиван живот водили као уравнотежене, самопоуздане и одговорне особе, кадре да препознају, разумеју и развијају своје потребе, интересовања и ставове и унапређују своје способности и вештине сарадње са другима.

Овако схваћено и осмишљено образовање не ограничава се на стицање знања, већ подстиче и развој особина, способности и личности ученика. На тај начин оно постаје један од инструмената, па и покретача укупног развоја ученика као индивидуалних бића. Свакодневни образовни рад у школи се, стога, усмерава тако да ученици постепено стичу вештине учења, са циљем да постају све самосталнији у прикупљању, анализирању, организовању, повезивању и коришћењу информација, ослањајући се при том на сва расположива средства информационе и комуникационе технологије. У школи се ученици оспособљавају да успостављају везе између разноврсних „пакета“ у којима налазе и чувају информације, да их користе за унапређивање својих вештина, да промишљају, планирају, процењују и контролишу своје поступке, решавају проблеме и доносе одлуке. На овај начин се ученици припремају за самосталност и у свакодневном животу, укључујући и одлучивање о даљем образовању, односно избору занимања и професије. Овако припремљени, ученици су оспособљени и да се укључују у различите врсте комуникације, активности и сарадње у својој средини и на ширем, међународном плану. У савременом свету, оспособљеност за комуникацију која излази из локалних, па и националних оквира, све чешће представља не само потребу него и императив.

Свест о себи, самопоуздање и самопоштовање су битни чиниоци процеса учења. Они доприносе да се учење доживи као смислено и вредно, омогућују да се боље процени шта је учењем и у учењу постигнуто и остварено, а шта није, и да се учење даље усмерава и унапређује. Свест о себи, самопоуздање и самопоштовање су битни за доживљај власништва над сопственим учењем, а то је доживљај који могу да имају само активни учесници тог процеса, који су субјекти, а не објекти наставе и учења. Сви ови доживљаји и односи доприносе јачању мотивације и истрајности, које непосредно унапређују и квалитет и домете учења.

Креативност и иницијативност се подстичу и негују у школи како би се ученицима омогућило да пронађу најпогодније начине поступања у разноврсним областима свог школског и свакодневног живота. Блиско повезани са креативношћу и иницијативношћу су и развој естетске перцепције и личног укуса, значајних и на личном и на ширем друштвеном и културном плану, а посебно за успостављање и упражњавање здравог начина живота, једног од кључних фактора у свеукупном осећају личног благостања и добробити.

Развој **индивидуалних вредности и ставова** ученика један је од најважнијих циљева образовања. Израђене вредности и ставови који се односе на праведност, солидарност, толеранцију, поштовање других и бригу за друге, истину, слободу, поштење, личну одговорност и слично, не само да доприносе личном развоју и устројавању моралне личности младог човека, већ представљају један од темеља здравља породице и друштва у целини.

1.3 Циљеви и вредности из угла друштва у Србији и глобалне заједнице

Образовање игра кључну улогу у оснаживању младих људи за демократичност у поступању и припремању за живот у демократски уређеном и функционалном друштву које обезбеђује поштовање људских права и владавину закона и спречава насиље, расизам, екстремизам, ксенофобију, дискриминацију и нетолеранцију.

Образовање има улогу не само у личном развоју и развоју кључних компетенција потребних за успешно укључивање и учешће у свету рада и економској сфери живота, већ представља и једно од најмоћнијих средстава социјализације и припремања за живот и рад у сложеним условима у свету данашњице и неизвесном свету будућности.

У току образовања деца и млади имају прилику да се, као чланови школске заједнице, припремају за живот кроз препознавање и практиковање својих права и дужности, развој социјалних вештина сарадње, изградњу тимског духа, пријатељства и солидарности. Заједничке активности са припадницима других културних група постављају основу за конструктивну комуникацију са њима и узајамно прихватање, а то је најбоља подлога за развој интеркултуралности као једне од социјалних компетенција суштински важних за живот у свету у коме се различите културе и традиције не само блиско додирују, веч често и узајамно прожимају.

Школа припрема и будућег демократски писменог грађанина који познаје начине на које друштво функционише, начине за властито учешће у животу друштва и могућности доприноса његовом развоју. Зато се међу циљевима образовања налазе и поштовање властите традиције, језика и културе, као и традиције, језика и културе других заједница, поштовање свих етничких заједница и група, поштовања људских и грађанских права, уз самопоштовање, пристојност, солидарност и толеранцију.

Глобализација и разноврсне могућности повезивања које уклањају просторна и временска ограничења, учинили су да свет постане *глобално село* и да многа важна питања и проблеми постану заједнички, чак и кад нису видљиви у непосредној средини, нити се односе на њу. Стога су међу компетенцијама које се образовањем успостављају и развијају и оне које се односе на бригу о светској културној баштини и њеној заштити, као и бригу за заштиту природе и животне средине. Уз познавање и разумевање интеракције са природом и животном средином, управљања природним ресурсима и концепта одрживог развоја, еколошка димензија образовања успоставља еколошку етику као темељ грађанске одговорности у савременим условима.

Одговор 2: Успостављање приступа усмереног на развој компетенција

Компетенције показују оспособљеност ученика да оно што је научено примени у стварним разноврсним ситуацијама, и то на одговарајући и делотворан начин, било у школи или неком другом окружењу. Компетенције, такође, подразумевају да је ученик оспособљен да препозна, именује и разуме проблем или задатак у реалној ситуацији и у реалном простору и времену, као и да осмишљава, планира и заиста остварује своја решења или одговоре. На сличан начин компетенције су дефинисане и у Стратегији.

Компетенције се не наслеђују и нису урођене. Оне се постепено стичу, граде и развијају. Компетенције се развију у процесима учења и кроз непосредно искуство. Граде се кроз процењивање ситуације, планирање поступака, предузимање конкретних акција и активности, размишљање о ваљаности донетих процена и предузетих активности (рефлексија) и критичко разматрање главних аспеката ситуације, начина решавања проблема и предузетих поступака. Развој компетенција испробавањем њених елемената у реалним ситуацијама, школским и ваншколским, осигурава да се компетенције из школе пренесу и у шири свет, а успеси које ученик на тај начин доживи, поспешују његову спремност и мотивисаност за даље учење. Овим се може допринети да се смањи и ризик и учесталост раног одустајања од образовања и напуштања школе и стварају услови да се већи број ученика школује до нивоа који обезбеђује стицање занимања или наставак образовања.

Компетенције могу да се дефинишу у различитим доменима, на разне начине и да имају различит опсег примењивости. Неке компетенције су општије и примењиве су у различитим контекстима. Оне се по правилу и стичу у разноврсним ситуацијама учења, у оквиру многих, или чак свих наставних предмета. Друге имају мањи опсег примењивости, релативно ограничен контекст и стичу се учењем само неких предмета.

У образовном систему Србије дефинисане су и једне и друге, на темељу коју су осигурали Закон и Стратегија. Тиме су се стекли услови да се укупно образовање истински усмери ка развоју компетенција ученика као једном од својих примарних задатака.

Компетенције као такве, а посебно опште компетенције које се развијају кроз наставу свих предмета, представљају један од чинилаца који повезују предмете у образовном програму (курикулуму), што доприноси и холистичком карактеру процеса учења и образовања уопште.

2.1 Компетенције у образовању у Европској унији

Важност компетенција је широко препозната. Институције Европске уније, уз неке друге европске институције, од 2006. године препоручују земљама чланицима, али и другима, да воде образовну политику која подржава развој компетенција. Европа је посебно заинтересована за развој тзв. кључних компетенција, које представљају окосницу целоживотног учења и имају велики значај за организацију учења и наставе у учионици.

Кључне компетенције дефинисане на нивоу ЕУ обухватају: комуникацију на матерњем језику, комуникацију на страним језицима, математичку компетентност и основне компетенције у природним наукама и технологији, дигиталну компетенцију, учење како се учи, социјалне и грађанске компетенције, иницијативност и предузетништво, културну свест и експресију.

Полазећи од ове листе, у сваком образовном систему се дефинише и развија листа компетенција које одговарају на конкретне потребе и приоритете сваког од њих.

У новијим документима ЕУ, неке од ових кључних компетенција се посебно наглашавају као *трансверзалне* компетенције. Према стратешким опредељењима ЕУ, један од главних задатака образовања је да се код свих који су укључени у образовање обезбеди развој трансверзалних компетенција. Међу трансверзалним компетенцијама су учење како се учи, вештина комуникације, иницијативност и предузетништво, дигиталне компетенције (укључујући и медијску писменост), културна свест и експресија. Подразумева се да се ове компетенције, уз оспособљавање за коришћење информационих и дигиталних технологија, уграђују у национални курикулум, свакодневну педагошку праксу и стручна знања наставника.

2.2 Компетенције у образовном систему Србије

Кључне компетенције су суштински значајне за наставак образовања, вођење приватног и друштвеног живота, професију и сналажење у реалним проблемима и захтевним ситуацијама. Стога је процес израде тј. утврђивања листе и описивања садржаја компетенција у Србији већ започео.

У том смислу, историјско првенство припада функционалном основном образовању одраслих. У курикулум за функционално основно образовање одраслих укључена је листа и опис општих компетенција које се код одраслих полазника развијају кроз три једногодишња образовна циклуса.

Посебним подзаконским актом и у контексту дефинисања стандарда постигнућа за крај средњег образовања и васпитања, верификоване су следеће компетенције за крај средњег образовања и

васпитања: опште међупредметне компетенције, општа предметна компетенција за сваки предмет за који су дефинисани стандарди постигнућа и специфичне предметне компетенције за те предмете, дефинисане према предметним областима сваког предмета за који постоје стандарди постигнућа.

У оквиру израде радног нацрта документа *Оквир националног курикулума – основе наставе и учења*, израђен је и предлог описа општих међупредметних компетенција за крај основног образовања и дефинисане су општа предметна и специфичне предметне компетенције за све обавезне предмете за крај основног образовања и васпитања (и у овом случају за предмете за које су дефинисани стандарди постигнућа) и обавезни изборни предмет Грађанско васпитање. Такође, урађен је и предлог опште предметне и специфичних предметних компетенција за обавезне предмете у општем средњем образовању и васпитању за које нису дефинисани стандарди постигнућа, као и за обавезни изборни предмет Грађанско васпитање.

Листа и опис ових компетенција налазе се у Другом делу овог документа који садржи Оквир предметних програма.

Табела 1: Опште међупредметне компетенције за крај средњег образовања у Србији

Компетенције ученика и циљеви на којима су засноване	Опис општих међупредметних компетенција
1. Компетенција за целоживотно учење <i>Циљеви</i> Члан 4. тачка 1), 6) и 7) Закона о основама система образовања и васпитања 2013.	Ученик уме да планира време за учење и да организује процес учења и управља њим. Активно конструише знање; уочава структуру градива, активно селекује познато од непознатог, битно од небитног; уме да резимира и елаборира основне идеје. Ефикасно користи различите стратегије учења, прилагођава их природи градива и циљевима учења. Познаје различите врсте текстова и уме да изабере адекватну стратегију читања. Разликује чињенице од интерпретација, ставова, веровања и мишљења; препознаје и продукује аргументацију за одређену тезу, разликује аргументе према снази и релевантности. Уме да процени сопствену успешност у учењу; идентификује тешкоће у учењу и зна како да их превазиђе.
2. Комуникација	Активно доприноси неговању културе дијалога, уважавању и неговању

<i>Циљ</i> Члан 4. тачка 4) Закон о основама система образовања и васпитања 2013.	различитости и поштовању основних норми комуникације. Ученик познаје специфичне карактеристике различитих модалитета комуникације (усмена и писана, непосредна и посредована комуникација, нпр. телефоном, преко интернета). Уме јасно да искаже одређени садржај, усмено и писано, и да га прилагоди захтевима и карактеристикама ситуације: поштује жанровске карактеристике, ограничења у погледу дужине, намену презентације и потребе аудиторијума. Уважава саговорника - реагује на садржај комуникације, а не на личност саговорника; идентификује позицију (тачку гледишта) саговорника и уме да процени адекватност аргументације и контрааргументације за ту позицију. У ситуацији комуникације, изражава своје ставове, мишљења, осећања, вредности и идентитете на позитиван, конструктиван и аргументован начин како би остварио своје циљеве и проширио разумевање света, других људи и заједница. Ученик користи на одговарајући и креативан начин језик и стил комуникације који су специфични за поједине научне, техничке и уметничке дисциплине.
3. Рад са подацима и информацијама <i>Циљ</i> Члан 4. тачка 2) Закон о основама система образовања и васпитања 2013.	Зна да је за разумевање догађаја и доношење компетентних одлука потребно имати релевантне и поуздане податке. Уме да пореди различите изворе и начине добијања података, да процењује њихову поузданост и препозна могуће узроке грешке. Користи табеларни и графички приказ података и уме да овако приказане податке чита, тумачи и примењује. Користи информационе технологије за чување, презентацију и основну обраду података. Зна разлику између података и њиховог тумачења, зна да исти подаци, у зависности од контекста, могу имати различита тумачења и да тумачења могу да буду пристрасна. Разуме разлику између јавних и приватних података, зна које податке може да добије од надлежних институција и користи основна правила чувања приватности података.
4. Дигитална компетенција <i>Циљ</i> Члан 4. тачка 4) Закон о основама система образовања и васпитања 2013.	Уме да претражује, процењује релевантност и поузданост, анализира и систематизује информације у електронском облику користећи одговарајућа ИКТ средства (уређаје, софтверске производе и електронске услуге). Изражава се у електронском облику коришћењем одговарајућих ИКТ средстава, укључујући мултимедијално изражавање и изражавање са елементима формално дефинисаних нотација карактеристичних за коришћена ИКТ средства (нпр. адресе, упити, команде, формуле, процедуре и сл. изражене у одговарајућој нотацији). Помоћу ИКТ уме да представи, организује, структурира и форматира информације користећи на ефикасан начин могућности датог ИКТ средства. Приликом решавања проблема уме да одабере одговарајућа ИКТ средства, као и да прилагоди начин решавања проблема могућностима тих ИКТ средстава. Ефикасно користи ИКТ за комуникацију и сарадњу. Препознаје ризике и опасности при коришћењу ИКТ и у односу на то одговорно поступа.

5. Решавање проблема <i>Циљ</i> Члан 4. тачка 5) Закона о основама система образовања и васпитања (2013.)	Испитујући проблемску ситуацију, ученик идентификује ограничења и релевантне карактеристике проблемске ситуације и разуме како су оне међусобно повезане. Ученик проналази/осмишљава могућа решења проблемске ситуације. Ученик упоређује различита могућа решења проблемске ситуације преко релевантних критеријума, уме да објасни шта су предности и слабе стране различитих решења и да се определи за боље решење. Ученик припрема примену изабраног решења, прати његову примену усклађујући се са новим сазнањима које стиче током примене датог решења и успева да реши проблемску ситуацију. Ученик вреднује примену датог решења, идентификује његове добре и слабе стране и формулише препоруке за наредно искуство са истим или сличним проблемским ситуацијама.
6. Сарадња <i>Циљеви</i> Члан 4. тачка 12) и 15) Закона о основама система образовања и васпитања (2013.)	Конструктивно, аргументовано и креативно доприноси раду групе, усаглашавању и остварењу заједничких циљева. Доприноси постизању договора о правилима заједничког рада и придржава их се током заједничког рада. Активно слуша и поставља релевантна питања поштујући саговорнике и сараднике, а дискусију заснива на аргументима. Конструктивно доприноси решавању разлика у мишљењу и ставовима и при томе поштује друге као равноправне чланове групе. Ангажује се у реализацији преузетих обавеза у оквиру групног рада на одговоран, истрајан и креативан начин. Учествује у критичком, аргументованом и конструктивном преиспитивању рада групе и доприноси унапређењу рада групе.
7. Одговорно учешће у демократском друштву <i>Циљеви</i> Члан 4. тачка 9), 13), 14) и 15) Закона о основама система образовања и васпитања (2013.)	Активно учествује у животу школе и заједнице поштујући друге учеснике као једнако вредне аутономне особе, њихова људска и мањинска права и супротстављајући се различитим формама насиља и дискриминације. Критички и аргументовано учествује у разматрању отворених питања за која је заинтересован поштујући разлике у мишљењу и интересима и даје лични допринос постизању договора. Својим активностима у школи и заједници афирмише дух толеранције, равноправности и дијалога. Има осећање припадности одређеним културним заједницама, локалној заједници, региону у којем живи, ширем друштву, држави Србији и међународним организацијама у које је Србија укључена. Изражава на афирмативан начин свој идентитет и поштује другачије културе и традиције чиме доприноси духу интеркултуралности. На изборима уме да се определи за политичке идеје и програме за које сматра да на најбољи начин доприносе остварењу личне и друштвене добити и поштује право других на другачије опредељење. Залаже се за солидарност и учествује у хуманитарним активностима.
8. Одговоран однос према здрављу	Познаје основне састојке хране и промене које утичу на њен квалитет, разуме значај правилне исхране и адекватне прераде хране за очување здравља. Познаје карактеристике основних заразних болести, њихове изазиваче и мере превенције.

<i>Циљ</i> Члан 4. тачка 10) Закон о основама система образовања и васпитања (2013.)	Разуме значај лекова и правилног начина њихове употребе за очување здравља. Познаје могуће последице коришћења никотина, алкохола и других психоактивних супстанци. Бира стил живота имајући на уму добре стране и ризике тог избора (нпр. активно бављење спортом, вегетаријанска исхрана). Уме да пружи прву помоћ.
9. Одговоран однос према околини <i>Циљ</i> Члан 4. тачка 11) Закон о основама система образовања и васпитања (2013.)	Разуме концепт здравог и безбедног окружења (вода, ваздух, земљиште) за живот људи и спреман је да се активно ангажује у заштити и унапређењу квалитета живота у заједници. Показује разумевање и спремност за ангажовање у заштити природе и управљању ресурсима како би будуће генерације имале могућност да задовоље своје потребе. Процењује ризике и користи од употребе неких супстанци по околину и здравље људи и одговорно поступа са њима (правилно их складишти и одлаже отпад). Познаје факторе који утичу на загађење земљишта, воде и ваздуха, разуме и предвиђа последице њихове употребе. Увиђа предности и недостатке коришћења различитих извора енергије. Разуме значај и користи могућности рециклирања.
10. Естетичка компетенција <i>Циљ</i> Члан 4. тачка 3) Закон о основама система образовања и васпитања (2013.)	Позитивно вреднује допринос културе и уметности развоју људске заједнице; свестан је међусобних утицаја културе, науке, уметности и технологије. Показује осетљивост за естетску димензију у свакодневном животу и има критички однос према употреби и злоупотреби естетике. Има изграђене преференције уметничких и културних стилова и користи их за обогаћивање личног искуства. Повезује уметничка и културна дела са историјским, друштвеним и географским контекстом њиховог настанка. Уме да анализира и критички вреднује уметничка дела представника различитих стилова и епоха, као и дела која одступају од карактеристика доминантних праваца. Вреднује алтернативне уметничке форме и изразе (субкултурна дела).

11. Предузимљивост и предузетничка компетенција <i>Циљ</i> Члан 4. тачка 8) Закона о основама система образовања и васпитања (2013.)	Ученик разуме важност личне активације и показује иницијативу у упознавању са карактеристикама тржишта рада (захтеви појединих радних места, начин функционисања институција, позиционирање у свету бизниса). Разуме принципе функционисања тржишта рада и схвата неопходност сталног усавршавања у складу са развојем тржишта и захтевима послодаваца. Уме да идентификује и адекватно представи своје способности и вештине („јаке стране“), уме да напише радну биографију и мотивационо писмо. Уме да исказе и заступа своје идеје и да утиче на друге кроз развој вештине јавног говора, преговарања и решавања конфликта. Има способност постављања адекватних и реалних циљева процењујући и прихватајући ризике, планира ресурсе и управља њима (знања и вештине, време, новац, технологије и други ресурси) и усредсређен је на постизање циљева. Зна да комуницира с послодавцима, уме да преговара, спреман је да обавља праксу и волонтира поштујући договоре.

2.3 Главни предуслови за целоживотно учење и будући радни живот

2.3.1 Писменост

Традиционално поимање писмености подразумева читање и писање. Под читањем се подразумева разумевање текста, као процес заснован на претходном знању. Писање се схвата као вештина стварања текста. Савремено схватање писмености је шире. Према том схватању, писменост укључује способност да се не само чита и пише, већ и да се сарађује са другима коришћењем разних врста медија (тзв. транс-писменост). У овако схваћену писменост укључене су и способности да се идентификује, разуме, тумачи, ствара, комуницира и рачуна коришћењем различитих модалитета (текстова, графичких приказа итд.) за различите потребе и у различитим ситуацијама. Осим тога, узима се у обзир и социо-културна димензија, тј. чињеница да нови облици писмености доприносе потпунијем учешћу појединца у животу и активностима заједнице и шире у друштву. То значи да се писменост данас све више види као један континуум у учењу које омогућава да се лакше и са већим изгледима на успех постижу властити циљеви, развијају знања и властити потенцијали. Свако би требало да буде у стању да критички вреднује оно што чита и да се јасно изражава и у усменом и у писаном облику. Ако се основни и традиционални елементи писмености развијају и граде кроз разноврсну подршку и у настави свих предмета, успоставља се чврста основа за учење и јачање нових облика писмености.

Савременом друштву су потребни и корисни нови видови писмености. Писменост која се користи у дигиталном контексту сложенија је и креативнија од традиционалне и омогућује нове видове и начине изражавања, као и коришћење техничких средстава у складу са различитим потребама различитих корисника.

Управо овакво схватање писмености је уграђивано у новије верзије курикулума у многим образовним системима широм света. У њима се посебно води рачуна да се у курикулум укључују нове вештине писмености - дигиталне, информационе, медијске и, у најновије време, вештине које изискују учешће у комуникацији у оквиру дигиталних друштвених мрежа.

Писменост је једна од основних претпоставки за развој већине вештина које су потребне за живот и рад и у друштву будућности. То је, такође, једна од вештина и компетенција која је потребна за целоживотно учење. Стога и образовање мора традиционалном значењу читања и писања да прикључи и ове нове начине и облике изражавања и комуникације. Говорни и писани језик отварају две главне путање у примању и слању порука, док их нова писменост има на располагању цео низ: од невербалних израза, музичких, звучних, сликовних, графичких приказа, цртежа, фотографија, филмова, цртаних филмова, анимација, до разноврсних нивоа и начина рада на информацијама (нпр. бирање информација, раздвајање важних од неважних информација, одвајање чињеница и података од тумачења и сл.).

2.3.2 Информациона и комуникациона технологија (ИКТ)

Уз нове начине изражавања и производње информација, појављују се и нови облици обраде и коришћења информација и развијају се нове технологије. Увелико се користе изрази у којима се те технологије повезују са писменошћу: ИКТ писменост, дигитална писменост, медијска писменост, информациона писменост и писменост у коришћењу интернета. Данашњи ученици и млади су дигитално већ искусни припадници информационог друштва и потребне су им другачије компетенције од оних које им пружа традиционални образовни систем.

С друге стране, међутим, за велики број младих људи школе су једино место где имају прилику да стекну те компетенције.

У Србији је постављена основа за укључивање ИКТ у све нивое образовања и створени су услови у којима сваки ученик има могућност да развија основне информатичке вештине, потребне за живот, учење и рад у информационом друштву. У документу Националног просветног савета који дефинише смернице за јачање улоге информационе и комуникационе технологије у образовању, истакнута је потреба да се у циљеве образовања и васпитања, образовне исходе и стандарде образовних постигнућа уграде сви кључни елементи и домени ИКТ писмености.

Дигитална компетенција је дефинисана и као једна од општих међупредметних компетенција (видети поглавље 3.1). То значи да настава сваког предмета има задатак да препозна и да у највећој мери искористи све могућности које пружа ИКТ и сва њена расположива средства. Један од основних начина да се то учини је да се разне врсте задатака, вежбања и активности у предметној настави осмисле и организују тако да је за њихово обављање потребно користити разноврсна ИКТ средства. Оваквим радом се стварају услови за успостављање ове компетенције и осигурава и подстиче њен развој. Осим тога, овакви поступци доприносе и јачању унутрашње мотивације и истрајности у учењу, и то у знатно већој мери него традиционална пракса у којој се као материјали користе углавном писани, тј. штампани текстови. С друге стране, осим што оспособљава за ваљану и сврсисходну употребу ИКТ, овакав приступ у предметној настави омогућава да се различите врсте и подврсте информатичке писмености (дигитална писменост, медијска писменост, ИКТ писменост, писменост у коришћењу интернета) постану оруђа која значајно доприносе и развоју других компетенција и укупном квалитету и ефикасности наставе и учења.

Од деведесетих година прошлог века у свету стасавају генерације којима је дигитално окружење саставни део свакодневног искуства, а коришћење дигиталних направа природни део свакодневних активности. За њих се, како у формалном, тако и неформалном, свакодневном говору, све чешће користи израз *миленијумци*. Миленијумцима је заједничко што ИКТ оруђа користе од малих ногу и у различитим активностима, од игре са вршњацима, до учења. Они су спретни са компјутерима, на креативне начине користе и компјутере и друге направе и веома су вешти у обављању више послова или задатака у исто време. За свакодневну комуникацију користе мобилне телефоне, смс поруке и електронску пошту. За њих је потпуно нормално да више послова раде истовремено: на интернету су и гледају телевизију, разговарају телефоном и раде домаћи. Њихово непосредно, богато, а често и рано искуство са овим технологијама, свакако у значајној мери обликује њихово схватање комуникације и учења, па и неке њихове личне и социјалне вредности.

Учење ИКТ у школи за миленијумце свакако не може да се састоји у стицању основних компјутерских вештина у школској компјутерској учионици. С друге стране, у Србији има и много ученика који, из различитих разлога, једино могу у школи да стекну потребне основне ИКТ вештине. Школа је обавезна да свима, и једнима и другима, пружи квалитетно образовање, укључујући и образовање повезано са ИКТ технологијама, што значи да оно што уче мора да буде примерено њиховим потребама, интересовањима и посебностима. Настава која се односи на ИКТ и чији је циљ развој дигиталне компетенције, мора, стога, да буде диференцирана и индивидуализована. Само таква настава омогућава напредовање сваког ученика, без обзира на

почетни ниво знања и вештина. За овакву наставу сама информациона и комуникациона технологија пружа мноштво могућности.

Осим што доприноси унапређењу квалитета наставе, она омогућава и појаву и коришћење неких посебних облика наставе, каква је нпр. настава и учење на даљину и електронско учење.

У електронском учењу користе се нове мултимедијалне технологије и интернет, могућности које пружа приступ различитим материјалима за учење и различите врсте услуга које подржавају учење, размену знања, вођење и усмеравање процеса учења појединаца или група.

Учење на даљину изискује специфично осмишљену и опремљену средину, јер наставник и ученици нису у истом простору. Сам процес учења се одвија комуникацијом међу учесницима за коју се користе најразноврснији медији и технологије, како дигиталне, тако и традиционалне (штампани медиј, радио, телефон, телевизија, ИКТ).

Учење на даљину и електронско учење све се више користе у редовном раду у школи или као допуна редовној школској настави, представљају корисна и употребљива решења у неким посебним околностима и условима и снажан ослонац као независан облик учења у контексту целоживотног учења и образовања.

2.3.3 Саморегулација као кључ за целоживотно учење

Да би целоживотно учење заиста постало начин да се одговори на изазове брзих друштвених и економских промена, потребно је да се компетенције за целоживотно учење успостављају и развијају током целокупног школовања. Сваки ученик који заврши школу треба да буде оспособљен да дефинише своје циљеве, планира и бира стратегије учења погодне да оствари те циљеве, да прати и осећа ток и истрајава у процесу учења, да препознаје и савладава препреке на које наилази, процењује сопствене успехе и неуспехе, усавшава своје изборе и начине поступања на основу ефеката које њима постиже, тј. да тражи, налази и примењује начине на које ће најбоље учити. Све ове и сличне активности и процеси којима ученик регулише и унапређује сопствено учење могу да се сврстају под један заједнички назив - саморегулисано учење.

Саморегулисаност учења се у школи може постићи само ако се у свакодневном раду и у настави свих предмета створе услови да се ове и сличне вештине и компетенције примењују и усавшавају. Саморегулација се, дакле, не дешава сама од себе. Њу је потребно подстицати, постепено развијати, обликовати, усмеравати, а онда и примењивати и доживљавати у школским и у условима свакодневног живота од самог почетка школовања.

Услов да ученик постепено и све самосталније управља својим учењем је да има активну улогу у процесу учења и да је тога свестан. Ту свест може да стекне ако има: довољно времена за учење, те може да обрати пажњу и на сам процес уместо само на непосредне резултате учења (да ли је одговор тачан или погрешан, која је оцена добијена и сл.); доживљај да напредује, али и

доживљај збуњености, противречности, недоумица, затим и радости кад их савлада и разреши; могућност да исправља начињене погрешке; помоћ наставника да разуме зашто учи тај предмет и садржаје тог предмета, чему служе знања и вештине које тако стиче; могућност да заједно са наставником планира кад, како и шта би било најбоље и најприкладније да се уради и да, такође заједнички, процењују шта је од тога било успешно, а шта није. На овај начин ученик и сам почиње да се пита *шта би било најбоље да урадим, да ли је ово добро или није, шта је добро а шта није, да ли нешто треба да променим, шта да променим и како да то урадим* и сл.

Саморегулацију ученик не може да постигне сам. За критичко и делотворно посматрање, размишљање, процењивање и унапређивање учења, потребни су и разни облици и начини сарадничког (кооперативног) учења и рада и много подршке и усмеравања. Успостављање саморегулације се одвија као резултат процеса упознавања себе, јачања самосвести и самопоуздања. У овом процесу наставник је изузетно користан савезник и водећи сарадник, који и подстиче и усмерава учење, али и препознаје моменат у коме је ученик спреман да и сам преузме део активности и контроле. Саморегулација се успоставља кроз процес постепеног овладавања учењем и преузимањем контроле над њим, а не опонашањем неког већ дефинисаног и довршеног модела, макар био и савршен.

Вођење и усмеравање ученика ка успостављању контроле над учењем значи да наставник допушта ученику и право на грешке, недоумице, успоне и падове, јер на тај начин подржава: самоприхватање, самопоуздање, самопроцењивање, унутрашњу мотивацију, истрајности спремност да се у учењу ухвати у коштац са проблемима, препрекама и изазовима, отвореност за ново учење, превазилажење фрустрација и неуспеха, умешност у постављању и остваривању циљева и планова, способност процене и самопроцене и мењање постављених циљева, начина учења и приступа на основу резултата процена и самопроцена, као и планирање и ефикасно коришћење времена - све то учење чини саморегулисаним.

Јасно је да све ово не може да се постигне кроз предавање и памћење предметног градива, већ кроз наставу која свакодневно пружа ученику разноврсне прилике да све ово доживи, опроба и вежба. У таквој настави ученик је заиста у центру као активан учесник и субјект процеса учења, а успостављање и развој компетенција неопходних за целоживотно учење су реални и остварљиви циљеви.

2.3.4 Професионална оријентација и предузетништво

Професионална оријентација је саветовање које ученицима помаже да се лакше снађу у многобројним сложеним питањима која се постављају у вези са професионалним оспособљавањем и наставком школовања и на прелазу из школе у свет рада. Она оспособљава

ученике да преузму одговорност за сопствену будућност, да стекну додатна знања о себи и својим способностима и могућностима. Професионална оријентација пружа следеће информације: о потребама, променама и могућностима на тржишту рада, могућностима запошљавања на локалном тржишту рада, захтевима одређених професија и врстама образовања које до њих воде и могућностима које пружа одређена каријера. Професионална оријентација, такође, упознаје са светом рада, омогућава да се донесу промишљене одлуке о одабиру школе или факултета.

У све сложенијем свету, иновативност и креативност су кључни и за појединца и за друштво у целини, јер доприносе способности целе земље да се суочи са изазовима конкуренције и осигура одрживи развој. Креативност и иновативност на нивоу појединца су битне зато што млади не могу да очекују да ће цео свој радни век провести у једном занимању, на једном радном месту. Путеви њихових каријера ће се мењати на непредвидиве начине.

Каријерно вођење и саветовање почињу већ у основној школи и укључују саветовање и усмеравање у домену самоспознаје и у домену почетног упућивања у занимања и професије. Оба ова домена укључују: смернице за боље познавање себе и како се може утицати на сопствени развој, изградњу позитивне слике о себи и самопоуздања, развијање способности за доношење реалистичних одлука о образовању и занимању и препознавање стереотипа о професијама, занимањима, људима и областима рада.

Процес саветовања, вођења и усмеравања наставља се и у средњем образовању, а нарочито је значајно на прелазу између два нивоа школовања. Посебно је важно истаћи да су за овај процес погодни сви облици наставе, од редовне, допунске и додатне, до факултативних активности, које свака школа може да организује сагласно потребама ученика, својим могућностима, потребама и могућностима локалне средине и локалног тржишта рада. Уз индивидуално саветовање, велике могућности за усмеравање, подстицање и подршку даровитим, односно ученицима из осетљивих друштвених група, у размишљањима и доношењу одлука о занимању и даљем образовању пружају допунска и додатна настава.

Још један ослонац који школа има у пружању ове врсте подршке и вођења ученика је школски програм школе. Од школа се, наиме, очекује да програм професионалне оријентације интегришу у школски програм за ученике седмог и осмог разреда и тако обезбеде да се овај процес правовремено планира и да се у њега укључе сви потребни учесници.

Један од образовних циљева за ЕУ до 2020. године је да се број младих који школу напуштају стекавши само основно образовање спусти на ниво испод 10 одсто. У ту сврху стратегија Европа 2020. наглашава да је завршено средње образовање минимални ниво образовног постигнућа за младе у данашњем друштву. Каријерно вођење је обично у средишту нових реформи које имају за циљ управо спречавање и смањивање раног напуштања школе међу ученицима који су у ризику

за то. Професионално саветовање и вођење се у овом погледу показало корисним и као начин да се предупреди осипање ученика и њихово рано напуштање образовања.

Да би средње стручно образовање било атрактивније, проходније ка вишим нивоима образовања и да би се оснажила његова улога као образовне понуде која може да се носи са општим средњим образовањем, потребно је да су ученицима доступне квалитетне информације о понуди коју пружа стручно образовање, информације о потребама тржишта рада и квалитетно професионално вођење и саветовање. Да би се избегао јаз између онога што нуде визије и стварног стања ствари, стручно образовање треба да ствара стручњаке за послове за којима на тржишту рада заиста постоји потреба, а професионално вођење да у том смислу усмерава и подржава ученике.

Одговор 3: Развој исхода и ревизија стандарда у функцији усмеравања, праћења и процењивања учења

Да би ухватила корак са динамичним, дубоким и сложеним променама које захватају савремено образовање широм света, у настојању да исправи сопствене слабости у квалитету и ефикасности образовања, Србија је почела да мења неке од основних приступа којих се у образовању традиционално држи. Један од тих традиционалних приступа је да се у обављању послова и управљању системом веома води рачуна о ономе што се у њега уноси (закони, прописи, правилници, планови, програми, упутства, уџбеници и сл.), а знатно мање о ономе што су стварни резултати које тако опремљен и контролисан систем постиже.

Промена приступа тј. увођење средстава, поступака и механизма који омогућавају да се добије увид у то шта систем постиже као резултате активности које се у њему спроводе, започела је увођењем мера за осигурање квалитета, затим дефинисањем исхода за предмете у огледним профилима у средњем стручном образовању и утврђивањем стандарда постигнућа ученика на крају основног образовања.

Репертоар ових средстава се стално проширује и обогаћује. Осим раније утврђених стандарда за крај основног, урађени су и стандарди постигнућа ученика за осам обавезних предмета на крају општег средњег образовања. Такође, у наставку рада на дефинисању предметних исхода, онима који су дефинисани у средњем стручном образовању и васпитању, додат је предлог предметних исхода за сваку годину учења за све обавезне предмете у основном и општем средњем образовању, као и за обавезни изборни предмет Грађанско васпитање (видети Други део – Оквир предметних програма).

Кроз кровни закон и Стратегију, као и законе о основном и средњем образовању и васпитању, успостављени су главни елементи оквира у коме је развој компетенција постављен као један од основних циљева образовања и васпитања, а дефинисање и увођење компетенција у наставу један од главних задатака.

Функције стандарда постигнућа, компетенција (општих и предметних) и предметних исхода су такве да се они међусобно допуњују, а њихове међусобне везе их чине међузависним и динамички испреплетеним.

Стандарди постигнућа показују где се, на крају једног образовног периода, у погледу постигнућа сваки поједини ученик налази у односу на своје вршњаке који завршавају основну или средњу школу. Информације које пружају подаци о постигнућима ученика могу да се тумаче и као

показатељи квалитета образовног система као целине. Оне могу да укажу на осетљиве или слабе тачке у систему и да се на тој основи утврде и предузму мере чији је циљ да се ствари побољшају.

Предметни исходи се дефинишу тако да јасно искажу шта ће сваки ученик, као резултат учења, на крају сваког разреда у коме учи одређени предмет, бити у стању да уради. Тиме што се дефинишу за сваки разред, исходи отварају пут за планирање свакодневног наставног рада тако да се осигура постепено достизање стандарда постигнућа и развој општих међупредметних и предметних компетенција. Ово је веома важно зато што су стандарди и компетенције дефинисани за крај основног и средњег образовања. Исходи, дакле, обавештавају наставнике шта је оно за шта ученици треба да буду оспособљени на крају сваког разреда, али и усмеравају наставнике у правцу достизања стандарда и развоја компетенција.

Као што је већ описано (види поглавље Одговор 2), компетенције су развојни резултати целокупног рада у образовном процесу. Компетенције омогућују ученицима да, у стварном животу, у ситуацији учења, или у било којој другој ситуацији, предузимају акције на основу знања, вредности и ставова које су изградили и развили током школовања. Компетенције имају интегративну улогу јер обједињују знања, вештине, умења, понашања, ставове и вредности. Интегративна природа општих компетенција је још видљивија када се има на уму да оне повезују и на функционалан начин окупљају не само оне школске предмете који су међусобно сразмерно блиски, већ и оне који су наизглед веома удаљени једни од других. Најзад, интегративна природа општих компетенција је веома наглашена и тиме што оне успостављају мост између школске и ваншколске средине, јер је све што се развије у њиховом оквиру примењиво у било којој ситуацији у којој се ученик може наћи и у реалном свету и простору и у виртуелном окружењу.

Ни стандарди, ни исходи, нити компетенције не представљају нешто што је статично, коначно и затворено. Све њих је повремено потребно изнова претресати, редовно ревидирати, узајамно усаглашавати и даље развијати, сагласно променама потреба, околности, циљева, али сагласно и резултатима постигнутим у њиховој примени и искуствима стеченим током примене. Стандарди постигнућа за крај основног образовања, који су први уведени у образовни систем Србије, већ су у процесу ревизије. Предлог ревидираних стандарда постигнућа за крај основног образовања је саставни део овог документа (видети Други део – Оквир предметних програма).

Све три ове категорије – компетенције, стандарди, исходи – доприносе унапређењу квалитета пружајући систематску повратну информацију о стварним ефектима школског рада, онако како се они огледају у постигнућима ученика измереним на крају сваког разреда и на тачкама прелаза из основног у средње и из средњег у више или високо образовање. Оне успостављају и основу на којој се узајамно повезују и усклађују сви саставни делови курикулума за основно и курикулума за средње образовање. Коменпетенције, стандарди постигнућа и предметни исходи омогућавају,

такође, и да се узајамно повежу основно и средње образовање и васпитање. Уколико и када су међусобно повезани и усклађени, компетенције, стандарди постигнућа и предметни исходи обезбеђују да напредовање ученика образовном путањом до краја средњег образовања буде истинско развојно кретање ка зрелом, одговорном, целисходном и плодотворном личном и друштвеном животу сваког од њих.

Стандарди, исходи и компетенције су кључне и темељне тачке у процесу дубоког преображаја и суштинског развоја курикулума. Са њима курикулум постаје структурно сложенији, примеренији стварним потребама и ефикаснији него што је кад га чини скуп механичких, а не функционално повезаних школских предмета, углавном дефинисаних кроз предметне садржаје.

У својој свакодневној наставној пракси, наставници се ослањају на исходе који показују шта је оно за шта ученици треба да буду оспособљавани током учења предмета у једној школској години; користе стандарде постигнућа да прате како се ученици крећу и колико су одмакли у достизању онога што би требало да умеју и могу кад заврше школу коју похађају; прате напредак ученика, примењују индивидуализацију и диференцијацију на основу показатеља које добијају праћењем напредовања; и постављају учење и наставу у оквиру уз које ученици развијају компетенције које треба да имају на крају основне и средње школе.

Одговор 4: Развијање учења које обезбеђује постизање исхода и стицање компетенција

4.1 Концепција учења

У законским и стратешким документима учење се дефинише као целоживотни процес изградње компетенција, кроз које се повезују различити типови и домени учења и знања, што је једно од полазишта за холистичку концепцију образовања.

Учење није усмерено само ка стицању нових знања и вештина већ и ка стварању нових, активних, иницијативних и независних начина посматрања, тумачења и разумевања окружења и света који се непрестано мењају, кроз прикупљање, повезивање и тумачење информација о стварима и појавама. Школа је место које пружа безбедно и сигурно окружење у коме млади људи, под умешним вођством својих наставника, вежбају, уче и спремају се да се ухвате у коштац са тим променама.

Нова концепција учења, у којој су предметни садржаји допуњени стандардима, компетенцијама и исходима, помера се са наставе у предавању садржаја и изношењу информација које ученици треба да упамте, на наставу која ће олакшавати учење и помагати, подстицати и подржавати ученике у процесу учења. Крајњи циљ овакве наставе, у којој су наставници искусни и креативни водичи кроз овај деликатан процес, јесте успостављање контроле ученика над током и процесима властитог учења и развој других компетенција у функцији даљег учења и достизања личне и друштвене самосталности.

За овакав приступ настави потребни су и другачији начини планирања.

Стратешки, такву наставу је могуће планирати на дужи рок; у једном периоду би била усмерена ка развоју одабраних компетенција и приближавању одређеним стандардима постигнућа, и то кроз тако дефинисану тему у коју ће бити укључени предметни или, још боље, међупредметни садржаји и активности најпогоднији да се планирани учинци заиста и остваре.

На оперативном плану, међутим, процес планирања мора бити веома прилагодљив, јер наставник треба да узме у обзир: различите врсте и нивое нестабилности и променљивости у оквиру једног одељења, разлике међу одељењима и појединцима, мању или већу нестабилност и разне врсте колебања и непостојаности код једног истог ученика у различитим тренуцима и различитим ситуацијама.

Да би била ефикасна и заиста плодотворна, настава треба да буде планирана тако да одговори на велики број разноврсних извора нестабилности, непостојаности и колебања и на променљивост у пријемчивости ученика на оно што им се у настави нуди.

Нова концепција учења тражи од наставника да добро познаје своје ученике, како би они добијали могућности, задатке и проблеме и били укључени у активности које ће им бити изазовне и привлачне и у којима ће заиста активно учествовати. Тада постоје основни услови за квалитетно учење и може се очекивати да се на часовима остварују дефинисани исходи, да се учење усмерава ка постепеном достизању стандарда постигнућа и да се постепено граде, успостављају и развијају компетенције.

4.2 Одлике приступа заснованог на учењу

Образовни систем Србије који традиционално предовладава, као и у многим земљама широм света, где наставник држи предавање а ученици памте и репродукују чињенице и информације, не може уистину да одговори на изазове којима је изложено образовање у 21. веку, већ описане у овом документу.

Традиционални приступ је потребно променити и допунити. Појавиле су се нове потребе и нови циљеви и начини да се они достигну. Памћење и понављање информација, чињеница и података је у тим новинама у другом плану. У првом плану је изградња функционалних знања која пружају ослонац за развој вештина и компетенција и омогућавају: критичко мишљење и решавање проблема; уочавање и преиспитивање чинилаца и грађе неке сложене целине; сналажење са оним што је непостојано, неодређено и неизвесно; планирање и извршавање различитих задатака и послова и преузимање одговорности; познавање и управљање властитим учењем, усмеравање и прилагођавање учења различитим променама околности и потреба; преузимање одговорности за резултате учења; целоживотно учење; способност да се у различитим културним контекстима ефикасно комуницира, преговара и да се решавају сукоби; критичко, одговорно, садржајно и ефикасно коришћење информација, медија и технологије; формирање ставова и понашања које карактеришу иницијативност, висока мотивисаност, истрајност, посвећеност, саосећајност, одговорност за сопствене поступке и резултате свог рада; као и бригу за одржање и неговање вредности какве су солидарност, једнакоправност, толерантност, мирољубивост, самопоштовање, поштовање других, другачијих и различитих, људских права, људског живота и достојанства.

Традиционални приступ настави је потребно променити и допунити и зато што он више одговара укупној усмерености образовања на улазне, него на излазне квалитете. Компетенције, биле оне опште, међупредметне, трансверзалне, предметне или неке друге, не могу да се развијају само на основу познавања чињеница и информација. Добро је познато да настава која се углавном заснива на предавању предметног градива често не успева да инспирише ученике да се активно укључе, да се истински баве садржајима и материјалима пред којима се налазе и да озбиљно размишљају о питањима која се постављају. Оваква настава, такође, често не води дубљем

разумевању смисла и значења онога што је упамћено, као ни повезивању са оним што је раније упамћено и научено. Њој често недостаје део који ученицима омогућује да оно што уче примењују у стварним животним ситуацијама и решавању стварних проблема са којима се суочавају. Ма колико да се стручно и квалитетно оваква настава планира и изводи, није сигурно да ће заиста довести до учења, а сасвим је сигурно да се учење не одвија као њена аутоматска, неизбежна и нужна последица.

Општеприхваћени одговор на нове изазове, али и на осведочене недостатке традиционалног приступа настави и схватања учења, јесте постепен прелаз ка настави која омогућава учење као битан саставни део чија је главнина усмерена на ученика.

За приступ усмерен на ученика најважније је како и шта ученик учи, који услови подстичу и олакшавају учење, примену научног и наставак и продубљивање учења. У овом приступу снажно је наглашено смислено учење, а то укупно образовање чини функционалнијим и ефикаснијим у припремању младих за оно што их чека у свакодневном животу - личном, друштвеном, професионалном, образовном или било ком другом.

Најбитнија одлика приступа заснованог на учењу је да наставник планира и организује наставу узимајући у обзир како ученици напредују у учењу, а не обрнуто, да ученици прате наставника, без обзира знају ли или разумеју шта он ради. Даље, наставник чини све да олакша учење тако што осмишљава активности које побуђују пажњу и занимање ученика и заинтересованост да у њима учествују. Наставник у ходу прилагођава своје планове у складу са различитим показатељима шта успева, а шта не. Овако се ствара средина која погодује учењу, у којој се стварају услови да се учење догоди и у којој се оно заиста и дешава. Учи се кроз заједнички рад и сарадњу, кроз различите улоге, активности и одговорности. Процес напредује тако што ученици преузимају све већи део одговорности, а наставник их подржава, прати, усмерава и процењује карактеристике и резултате учења. На овај начин се успешно учи не само градиво појединачних предмета, већ се учи и како се учи. Учење у сарадњи, а не у изолацији, јесте учење које води успостављању и јачању компетенција које, узвратно, оспособљавају и за живот и за даље учење.

Наставник може да примењује мноштво различитих наставних метода и техника, будући да приступ усмерен на учење не изискује неку одређену или специфичну технику било наставе, било учења. Овај приступ може да обухвати, користи и прилагоди разнолике методе и технике, индивидуалне вештине, иновације и иницијативе, да их повезује, комбинује и мења, како би циљ да свако појединачно дете учи активно и ефикасно био достигнут, упркос могућој, а често и стварној многоврсности и многобројности препрека, ограничења и проблема.

Приступ усмерен на учење има снажну подршку у резултатима образовних и других истраживања. Ти резултати показују да је важније да се кроз учење подстиче стварно, дубинско разумевање наставне грађе и појмова него памћење података и чињеница. Истраживачки подаци, такође, снажно подупиру важност учења као тумачења података, информација и чињеница и њиховог повезивања и укључивања у складне и повезане целине, које истински представљају знање, уместо учења као прикупљања, памћења и понављања предметно распарчаних информација.

Опште је познато да нема тог модела, било у настави било у учењу, који може да одговори на све потребе, на све захтеве или да задовољи све интересе. Ово је већ само по себи додатни аргумент у корист приступа усмереног на учење. Настава која је усмерена на учење је настава у којој се све што је значајно за процес учења прилагођава потребама сваког ученика.

Учионице у којима се практикује приступ усмерен на учење препознају се на основу неколико уочљивих карактеристика, укључујући и следеће:

- Ученици улажу велики труд, а учионица у којој раде зна да буде у нереду, будући да развој вештина не иде без вежби; суштина је у томе да ученици, а не само наставник, учествују у налажењу, обликовању и демонстрирању доказа, аргумената, феномена и процеса;
- Ученици добијају јасна упутства како да побољшају своје вештине, како да размишљају, како да приступе решавању проблема, процењују доказе, анализирају аргументе, формулишу претпоставке – вештине учења суштински значајне за овладавање предметним градивом; такође, ученицима се пружа прилика да све њих увежбавају, процењују и унапређују; суштина је у томе да ученици, са малобројним изузецима, неће ове вештине усвојити сами, аутоматски, већ их брже и складније развијају управо када имају прилику да их вежбају, под будним оком наставника;
- Ученици размишљају о ономе што уче и како уче; њиховим размишљањима наставник доприноси износећи сопствена искуства учења и позива ученике да износе и преиспитују своја уверења о учењу, охрабрујући их да прихватају одговорност за своје одлуке и да их тако унапређују; ученици такође имају прилику да разматрају, анализирају и критички се осврћу на задатке које им наставник даје, као и на садржаје које уче и начине на који уче; суштина је у томе да ученици тако постају свесни себе као оних који уче, који активно уче и да вештине учења постану нешто што они заиста настоје да развијају;
- Ученици добијају одређену контролу над процесом учења: могу да бирају неке послове и задатке, могу до извесне мере да утичу на рокове у којима треба да их обаве, прилику да разговарају, па и да доведу у питање нека правила, да учествују у договорима и формулисању критеријума према којима ће се процењивати разне важне ствари у школи и учионици; суштина је у томе да мотивација ученика за учење опада када је све што је везано за рад у школи унапред одлучено, без њиховог учешћа, и да се, насупрот томе, повећава када добију ваљано одмерену и уравнотежену улогу у доношењу одлука, што у учионици резултира етички одговорном поделом моћи;

- Ученици сарађују на различите начине, што учионицу, била она стварна или виртуелна, чини заједницом која учи; ученици деле заједничка искуства и посвећеност учењу што често и самим наставницима пружа прилику да уче; суштина је у томе да ученици заиста могу, и то увелико, да уче и једни од других и једни са другима, што доследно потврђују и резултати истраживања и свакодневно школско искуство; уз то, наставник кога виде како и сам учи, представља за ученике сјајан узор на који могу да се угледају и који могу да следе.

У учионицама у којима се користи приступ усмерен на учење јасно су видљива ова својства ученика и њиховог поступања: све више се ангажују у раду на предмету и много им је јасније због чега треба да уче и како да то чине; уче ефикасније, процењују информације и знатно дуже памте оно што су научили; свесни су сопствених способности, познају и процес и природу учења; постепено, постојано и стално развијају и унапређују мотивацију за учење; доживљавају веће задовољство школом; понашају се као упућени и одговорни учесници збивања и у школи и ван ње; ефикасно преносе своје знање и у окружење ван школе и користе га да и ту решавају проблеме на које наилазе и које уочавају.

Истраживања указују на бројне академске и социјалне добити од коришћења стратегија учења у сарадњи (сарадничког, кооперативног учења). Учење у сарадњи доводи до виших постигнућа него такмичарско или индивидуално учење. То је ефикасна стратегија за све облике учења, и то на целој скали, од памћења основних чињеница, све до виших нивоа размишљања и решавања проблема. Изненађујуће могу да делују налази да је добит од ове врсте учења већа када ученици раде у неједначеним/хетерогеним, него у уједначеним/хомогеним групама. Ово важи за све ученике, независно од нивоа њихових постигнућа, пола или етничке пропадности. Ови ефекти важе у свим областима учења и свим разредима. Најзад, истраживања потврђују да учење у сарадњи повећава самопоуздање као и позитивне ставове према другарима у учионици и према школи уопште.

Приступ заснован на учењу поставља значајне професионалне и личне изазове пред наставнике. Захтева озбиљно планирање, праћење, размишљање, поновно размишљање, осмишљавање, прилагођавање и, изнад свега, сталну професионалну рефлексију. Добро је што овај приступ нема карактер све-или-ништа. Наставници могу да га граде корак по корак, пратећи сопствене процесе и предузимајући потезе оним темпом који им највише одговара. Процес преласка са наставе усмерене на предметни садржај ка настави усмереној на учење може да буде постепен, уз мале кораке на почетку. Какав год да је темпо, увек остаје чињеница да сваки корак напред представља промену на боље. То се јасно види и у начину на које те мале кораке доживљавају ученици и у ефектима које по њих имају.

4.3 Средина за учење

У приступу усмереном на учење, средина за учење је један од најважнијих чинилаца у обликовању процеса учења и његових резултата. Средина за учење представља, по структури и одликама, сложено окружење у коме се одвијају образовне активности. У овом документу се под средином за учење мисли на школу, јер је то место за систематски, организован и регулисан образовни рад. И друга окружења могу да представљају средину за учење и најбоље је када се школска и ваншколска средина допуњавају и позитивно утичу једне на друге.

Средина може да утиче на учење на више начина и у широкој лепези утицаја, од подршке и стимулације, до осујећивања учења. Некад су ови неповољни утицаји тако јаки да не могу да их савладају ни највећи напори ученика и наставника. Озбиљно разматрање квалитета и својстава средине за учење може се, стога, показати као суштински важно за подршку учењу и његов квалитет и ефикасност.

Средина која погодује учењу је она у којој се учење заиста догађа.

Ученици квалитетно уче када у процесу учења имају улогу активних учесника уместо посматрача, будући да се знање, за разлику од информација и података, не може пасивно апсорбовати, већ само активно стварати. Стога, средина за учење треба да буде осмишљена и организована тако да подстиче ученике да се укључују и омогућава им да се укључе.

Активно учешће доводи до многих важних последица. С једне стране, као активни учесници, ученици размишљају о ономе што раде и што уче. Активно учешће подразумева могућност стицања разноврсних доживљаја и искустава учења, која се могу на различите начине мисаоно разматрати и претресати. Ученик који активно учи је спремнији да се упушта у решавање проблема и логичко размишљање. Све ово доприноси развоју вештина размишљања вишег реда. С друге стране, активно учешће је повезано и са повећањем нивоа и јачањем мотивације (укључујући и за учење веома битну унутрашњу мотивацију), концентрације, истрајности, усмерености ка изградњи знања, позитивним вредновањем знања и задовољством у учењу.

Различити типови и нивои компетенција могу се развити само у процесу учења који укључује ученике као активне и интерактивне учеснике.

Учење, а посебно учење у школи је највећим делом социјални феномен, јер представља процес који се одвија између појединаца. Стога, да би била подстицајна, средина за учење мора да омогући што више сарадничког рада међу ученицима и између наставника и ученика.

Стимулативна средина је она у којој се индивидуалне и групне разлике које се односе на учење, укључујући и различите стилове учења, препознају и узимају у обзир у планирању и реализацији наставе.

Средина за учење је мултидимензионална и подразумева физичке, социјалне, психолошке и педагошке аспекте. Ови аспекти се међусобно преклапају, али сваки од њих показује шта је све неопходно узети у обзир да би се ученицима створили најпогоднији услови за учење.

Најважнији **физички** аспект сваке средине за учење односи се на безбедност. Не само да сваки ученик има право да учи у безбедном и мирном простору, већ само у таквом и може да учи. Одређена правила штите средину и чине је безбедном. Око тих правила треба да постоји општи консензус, треба их јасно изразити и у потпуности поштовати.

Део физичке димензије је и простор. Минимални захтеви за сваку средину за учење подразумевају хигијенске и ергономске стандарде простора. Ови стандарди осигуравају да је школска опрема прилагођена ученицима различитих узраста, за њихове различите сазнајне, социјалне, емоционалне и друге потребе значајне за процес учења.

Простор у средини подстицајној за учење је чист, растерећен сувишних, некорисних и некоришћених ствари и предмета, светао и проветрен, у коме се све добро чује и види и кроз који се несметано креће. Опрема која се не користи, вишак намештаја и сувишна декорација су уклоњени, јер лоше утичу на концентрацију и ученика и наставника и нарушавају природни ток њихове комуникације и интеракције.

Неки од показатеља да је физичка димензија средине за учење повољна и подстицајна су:

- простор и опрема одговарају учењу и прилагођени су учењу;
- наставна средства су прикладна и доступна;
- школска библиотека је добро организована, фонд књига и часописа се одржава и обнавља, отворена је током и након наставе и ученици је често користе;
- просторије у школи су уредне, сређене и имају пријатну атмосферу;
- и унутрашњи простор и школско двориште су безбедни за учење и игру;
- ученицима су на располагању различита средства корисна у процесу учења, укључујући ИКТ и интернет.

Ученици су потпуно укључени у процес учења ако се налазе не само у физички, већ и **психолошки** и **социјално** сигурној и безбедној средини. За то је потребно да се осећају прихваћено и поштовано. Ово осећање би требало да прати све облике интеракције међу свим учесницима. Емоције у великој мери утичу на оно што се учи и памти. Пријатност, а посебно подношљив ниво стреса, омогућују да се активирају механизми дугорочног памћења. У конфликтној, претећој и стресној средини, угрожени су и учење и памћење.

Уколико верују да нешто од онога што се дешава зависи и од њих, ученици улажу већи труд, а то резултира позитивним доживљајем себе и позитивним осећањима, већим самопоуздањем и јачањем социјалних компетенција.

Топла, сигурна, пријатна и позитивна средина у којој се ученици осећају безбедно, удобно, заштићено, у којој су слободни да се друже, истражују и изражавају, без обзира на то које им је порекло и којој друштвеној или етничкој групи припадају, снажно доприноси психолошки и социјално повољној атмосфери за учење. У таквој средини:

- постоји поверење међу ученицима и између ученика и наставника
- постоји дух заједништва
- чланови школске заједнице помажу једни другима
- ученици раде и са свим другим ученицима, не само са најближим друговима
- ученици имају једнака права и одговорности и осећај једнакости
- ниједан ученик нема посебне привилегије
- ниједан ученик није игнорисан, запостављен или искључен из заједнице
- постоје и поштују се правила понашања, а мере за њихово кршење се доследно примењују
- сви ученици имају прилику да учествују у доношењу одлука
- ученици могу да учествују у планирању промена и уређивању средине за учење
- било какво малтретирање се одмах спречава
- заједнички се долази до решења за проблематичне ситуације и неспоразуме
- саветовање и друге врсте помоћи су лако доступне
- ученици су задовољни и собом и школом

Колико год важне, све друге психолошке и социјалне одлике средине су у извесној мери секундарне у поређењу са односом који наставник успоставља и развија са ученицима. Овај однос је камен темељац здраве, подстицајне средине, у којој се учење одвија стално и природно.

Једна од најважнијих димензија средине за учење, **педагошка**, углавном се односи на стварање изазова и прилика да се учи кроз решавање проблема, пројекте, критичко мишљење и различите

активности и стратегије учења. Подстицајну средину карактерише постојање изазова и померање граница, што учење покреће и усмерава ка новим дOMETИМА, одмереним и прилагођеним својствима сваког појединачног ученика.

Посебно место у педагошком елементу средине за учење има култура оцењивања која не укључује само давање нумеричких оцена за крајњи резултат, већ праћење учења и давање повратних информација о процесу учења чији је циљ да подрже, усмеравају и унапређују учење. Овакво, формативно оцењивање и његови различити облици, представљају један од заштитних знакова средине повољне за учење.

Важећи образовни тј. наставни план и програм такође у великој мери утиче на карактер и својства средине за учење. Ефикасном и квалитетном учењу примеренији је релативно отворен програм који омогућава различите врсте прилагођавања неопходних да би сваки ученик стварно учио и напредовао највише што је могуће, користећи и унапређујући све своје потенцијале. Наставници и други професионалци у школи имају и могућност и професионалну обавезу да, у свакодневној школској пракси, реагују на уочене недостатке наставног програма и у свом педагошком приступу га тумаче и ученицима представљају и приближавају сходно специфичним потребама и одликама ученика.

Неки од педагошких индикатора подстицајне средине за учење укључују следеће:

- ученици се охрабрују да у учењу сами постављају циљеве, да прате процес учења и процењују да ли су испунили циљеве;
- у учењу се постављају индивидуално прилагођени изазови и од сваког ученика се очекује да постиже највише што може;
- ученик добија помоћ и подршку када год је то потребно;
- труд ученика се признаје и цени;
- иницијативе и питања ученика су добродошли;
- ученици имају прилику да примењују различите облике и начине рада и у томе добијају подршку;
- ученици се посебно охрабрују и подржавају у кооперативном учењу.

Квалитетну средину за учење карактеришу и ове одлике (све или неке од њих):

ученици су радознали, уче постављајући питања и за одговорима трагају под вођством наставника, кроз групни и индивидуални рад; добрим, смисленим питањима ученика се поклања посебна пажња, она се веома вреднују, некад и више од одговора; идеје за ова питања, за одговоре на њих и за организацију наставе потичу из различитих извора; користе се разноврсни модели учења, будући да ниједан од њих не може сам да покрије целокупан простор учења и

репертоар ефикасних, квалитетних и корисних модела стално се проширује и обогаћује; значајан део учења се одвија и изван учионице; учење и оцењивање су великим делом персонализовани, тј. прилагођени појединачним ученицима, а главни задатак оцењивања није да ухвати грешке и недостатке и буде казна за њих, већ да усмери и подстакне даље учење.

Средина која највише стимулише и даје највећу подршку учењу је она у којој сви уче. Као што је већ речено, наставници који и сами уче најбољи су узор и извор инспирације за своје ученике.

Најважнија појединачна одлика средине за учење је атмосфера која у школи влада међу наставницима, као и између наставника и ученика. Начини на које наставници узајамно сарађују и комуницирају са ученицима, њиховим родитељима и међусобно, представљају образац који у великој мери учествује у обликовању сазнајног и социјалног понашања ученика. Стварање и одржавање подстицајне средине која подржава учење један је од најважнијих професионалних задатака и циљева наставника и школа и један од главних домена њихове професионалне одговорности.

У срединама које подстичу и подржавају учење, ученици по правилу препознају и позитивно реагују на очекивања која се пред њих постављају, чак и кад су она сразмерно висока.

4.4 Додатна подршка учењу

Подршка учењу подразумева цео низ педагошких поступака усмерених ка јачању мотивације за учење, оспособљавању ученика да уче и да преузимају одговорност за начин на који уче и напредују. То значи да наставни процес треба да одговори на веома различите потребе, могућности, искуства и интересовања ученика. Када све ово не може у потпуности да се оствари и осигура кроз редовну наставу, школа потребну подршку пружа додатном и допунском наставом.

4.4.1 Допунска настава

Допунска настава је облик наставе којим се, посебним прилагођавањем педагошких метода, пружа додатна подршка у учењу како би и ученици, који из различитих разлога то не могу у току редовне наставе, постигли очекиване резултате у погледу развоја општих компетенција, предметних исхода и стандарда постигнућа.

Добро организована допунска настава има могућност да буде снажан механизам за спречавање осипања ученика, једног од стратешких циљева у развоју образовања, као и за смањење потребе за приватним часовима, а самим тим и за повећање једнакости у образовању.

У допунској настави школа и наставници имају један од инструмената за превазилажење проблема које су идентификовали у процесу наставе и учења, без обзира да ли су ти проблеми дугорочни или краткорочни и да ли се односе на цела одељења, групе ученика или појединачне ученике.

Добро организована допунска настава подршку ученицима пружа унапред, превентивно, а не кад се неуспех у учењу већ догодио. Познавање особина ученика, као и ситуације у којој живе представља основу за процену могућег ризика, а правовременост овакве процене је претпоставка за ефикасно превентивно деловање.

Такође, добро организована допунска настава се одржава у време које одговара ученицима и родитељима.

Допунска настава подразумева највиши степен индивидуализације рада са ученицима, примену разноврсних стратегија, укључујући и оне које су тешко примењиве у условима редовне наставе, а не понављање оних које у редовној настави нису дале резултате. У допунској настави ученици добијају различите врсте индивидуално прилагођених задатака за подстицање учења, праћење и проверавање резултата учења. У допунској настави може да се ради и са другачијим, индивидуално додатно прилагођеним наставним материјалима.

Допунска настава се, у оквиру мера за осигурање и унапређивање квалитета, планира и прилагођава на основу документованих процена о њеним учинцима и делотворности.

4.4.2 Обогаћивање учења кроз додатну наставу

Обогаћивање учења кроз додатну наставу намењено је даровитим и талентованим ученицима, који често, али не и обавезно, бележе и висок ниво постигнућа. Даровити и талентовани ученици долазе и из социјално недовољно развијених, сиромашних и занемарених група и угрожених средина. Додатна настава ученицима пружа могућност да потпуније развију своје капацитете и потенцијале, који често излазе из оквира стандардизованих постигнућа.

Додатна настава одговара на потребе и интересовања ученика тако што им пружа подршку да уче и стичу више, дубље и шире знање и компетенције у областима свог посебног интересовања и домена способности, којима не може да се изађе у сусрет у редовној настави.

У раду са даровитим и посебно заинтересованим ученицима потребна је посебна пажња и у различитим елементима васпитања, нарочито у погледу повезивања и сарадње с другима, увиђања узајамне зависности, разумевања и поштовања права и обавеза, подршке у развоју реалистичне слике о себи и развијања вештина самовредновања. Циљеви додатне наставе чине развој метакогнитивних знања и вештина, као и вештина које учествују у ефикасном управљању сопственим образовањем, друштвеним животом и будућом каријером.

Додатна настава се, такође, организује током читаве школске године.

Сва најважнија организациона правила која се односе на допунску, важе и у домену додатне наставе.

4.4.3 Ваннаставне активности

Ваннаставне активности су још један облик образовно-васпитног рада који школа организује у циљу да подржи наставу и учење и да одговори на потребе и интересовања ученика. Организовањем ових активности школа омогућава да се ученици у већој мери укључе у активности школе и заједнице, промоцију школе и школске културе, ширу и богатију социјалну интеракцију, а тиме и потенцијално креативну сарадњу, унутар школе и са партнерима ван школе.

Учешће у овим активностима утиче на ставове ученика, посебно за оно што сматрају важним у вези са самим собом, школом, образовањем и друштвом. Ипак, уз све остало, највећа корист односи се на буђење позитивних емоција и осећај постигнућа, мотивацију, самопоуздање и осећај личне вредности.

У ваннаставним активностима, као и у другим облицима наставе, треба наглашавати сарадњу, а не резултате и постигнућа појединаца. Унутрашња мотивација и посвећеност могу се оснажити тако што се охрабрују заједничка постигнућа или побољшавање сопствених резултата у такмичењу са самим собом. Надметања за награде и пласмане на такмичењима често потискују оне обрасце учења које карактерише дубина и ширина знања, fine вештине, креативност у раду, резултати и унутрашња мотивација.

Ваннаставне активности се односе на различите садржаје образовног, научног, спортског, еколошког, техничког и предузетничког карактера. Ове активности чине интегрални део процеса учења укључујући:

- умрежавање и сарадњу са различитим културним, образовним, спортским, добротворним и грађанским организацијама;
- сарадњу са различитим видовима уметничких, креативних институција и организација, укључујући и оне које се баве очувањем културног наслеђа, старих заната и слично;
- школске програме који развијају активно учење у ваннаставним околностима.

Ове активности су од користи свим ученицима, али посебан значај могу имати за оне који долазе из осетљивих и занемарених друштвених група, јер им омогућавају контакте и интеракције са разноврснијим институцијама, организацијама и појединцима са којима не долазе у додир у свакодневном животу.

4.5. Оцењивање ученика – од вредновања резултата учења (сумативно) до подржавања процеса учења (формативно)

У настави усмереној на учење, оцењивање је средство које има неколико узајамно допунских функција.

Прво, то је дијагностичко средство којим наставник процењује предуслове за учење, нпр. претходно знање и вештине које ученик поседује. На основу добијених резултата, наставник, с једне стране, прилагођава свој рад тако да осигура да се учење настави. С друге стране, кроз дијагностичко оцењивање наставник процењује и ефекте сопственог рада и може да, у складу с тим, осмишљава наредне часове (дијагностичко процењивање наставе).

Друго, то је средство за праћење и подршку напредовања у учењу. У том својству оцењивање води ученика у изградњи слике о себи и јачању самопоуздања (формативно оцењивање за учење, формативно оцењивање као учење). Да би се то постигло, оцењивање треба да буде пажљиво испланирана, стална образовна активност која прати напредак у учењу, знању и компетенцијама, подржава и охрабрује учење, повећава мотивацију за учење и оспособљава ученика за самопроцењивање постигнућа у односу на постављене циљеве.

Треће, оцењивање је средство за вредновање које показује у којој мери је ученик остварио очекиване исходе и стандарде (сумативно оцењивање учења).

Нови приступ настави и усмереност ка компетенцијама, исходима и стандардима, изискује оцењивање које ће пратити и унапређивати процес учења. То формативно оцењивање чини саставним делом свакодневне наставне праксе.

Прелазак са једнократног оцењивања шта је научено, ка формативном оцењивању које је саставни део свакодневног наставног рада и учења у школи, представља корак у стварању културе оцењивања. Она се пре свега састоји у сталној комуникацији и размени између наставника и ученика, не само у погледу тога шта је тачно ученик постигао, већ и шта треба да ради да би постигао боље и више. За процене које доноси, наставник користи различите методе оцењивања, а само оцењивање, које се одвија током целе године, не само у појединим периодима и тренуцима, обележавају доследност, редовност, предвидљивост и видљивост.

4.5.1 Стално (континуирано) оцењивање

Стално оцењивање је свакодневно праћење и усмеравање учења, а не оцењивање постигнућа ученика.

Захваљујући томе што користи разноврсне методе и технике праћења и оцењивања, континуирано оцењивање пружа информације не само шта ученици знају, разумеју и умеју, већ и како су то постигли, шта је у томе било корисно а шта није, који облик рада је за њих најпогоднији, а који је користан за одређене активности у одређеним тренуцима. Своја постигнућа и своје напредовање ученици могу да покажу на различите начине, те коришћење само једног типа оцењивања и оцењивање само једне врсте продуката не пружа поуздану слику о свему за шта је ученик оспособљен и шта је постигао.

Континуирано оцењивање и наставнику и ученику казује каква врста помоћи је потребна и у чему. Оно пружа увид у све јаке и слабе стране учења и ученика. Резултати и налази континуираног учења, стога, могу непосредно да се користе за индивидуализацију и диференцијацију наставе и учења, друге начине прилагођавања наставе и планирање допунске, додатне и факултативне наставе.

Континуирано оцењивање укључује самопроцењивање и наставника и ученика. Самопроцењивање подразумева разматрање, критичку анализу активности, поступака, понашања у настави и учењу.

Самопроцењивање је једна од најважнијих компоненти учења. Она је кључна за успостављање саморегулисаног учења, у коме ученици преузимају одговорност за учење и постају способни за целоживотно учење. Награда за саморегулисано учење је задовољство које проистиче из властитог доживљаја напредовања и успеха, а не оцене и награде коју дају наставник или родитељ.

Да би уопште могли да праве овакве процене, ученици морају да имају јасну слику о томе шта се од њих очекује.

Комбинација оцењивања које спроводе наставници и самопроцењивање ученика даје потребне, редовне, реалистичне, веродостојне, уједначене информације које омогућавају да наставник и ученик заједнички и правовремено планирају и предузимају оно што је потребно да се спрече велике тешкоће у учењу и могуће одустајање од њега.

Кад ученици уз помоћ наставника науче да дају и тумаче информације, следећи корак може да буде вршњачко оцењивање. Вршњачки се оцењују групе или парови ученика, а наставник овај процес прати и усмерава. У вршњачком оцењивању ученик је у улози и оцењиваног и оцењивача. То му пружа могућност да уравнотежи своје процене. Познато је да су, када се вршњачко оцењивање организује са потребном озбиљношћу и када је ученицима јасно да се њихове процене узимају у обзир, ученици изузетно коректни и критични процењивачи и самопроцењивачи.

Портфолио је данас веома раширена техника континуираног оцењивања. Реч је о збирци формалних или неформалних производа учења који селективно илуструју пређени пут у учењу, било да се ради о развоју компетенција, постизању исхода или достизању стандарда постигнућа. У портфолију су забележене и самопроцене и рефлексије, вршњачке оцене и наставничке повратне информације. Портфолио бележи развој ученика у одређеном периоду и то на начин који ученику одговара, јер се у портфолију чувају они подаци и продукти са чијим се избором ученик сагласио. Припрема портфолија подразумева и укључује све наведене врсте оцењивања.

Прегледање портфолија након неког периода учења ученицима најчешће доноси осећај поноса и задовољства, пошто виде колико су напредовали и шта су постигли. Документи о властитим искуствима учења, креативности и напредовања, представљају и ослонац и савезника у успостављању целоживотног учења.

4.5.2 Сумативно оцењивање

Сумативно оцењивање је оцењивање постигнућа ученика на крају одређеног периода учења. Обично, али не и нужно, сумативно оцењивање подразумева формалне тестове или испите. Оно

се користи и за рангирање ученика приликом преласка на следећи ниво образовања, као и за издавање различитих сертификата.

У образовној средини која је усмерена на учење и исходе учења, сумативно оцењивање кроз тестове и испите треба да се, са проверавања обима запамћених чињеница преусмери на дубље концептуално разумевање, интегрисаност и кохерентност знања, оствареност исхода и стандарда постигнућа и развијеност компетенција.

Сумативно оцењивање је регулисано законским и подзаконским актима.

Одговор 5: Развијање школа као центара учења

Настава усмерена на учење обликује школе у праве центре за учење. Стога је стварање подстицајне средине за учење у школи од великог значаја (видети поглавља 4.2 и 4.3).

Да би постали центри учења, школе у први план треба да одреде како се учи, а затим пруже креативност, иновативност и предузимљивост, активно и одговорно грађанство, укључујући и одговоран однос према себи, другима, животној средини и природним ресурсима. Да би све ово омогућила, школа мора и сама да буде креативна, иновативна, да представља простор динамичних интеракција ученика, наставника, родитеља, локалне и шире заједнице. Требало би и да негује културу вредновања као снажног оруђа за свој напредак и развој.

Показало се да ефективне везе између школе и шире средине имају суштински значај у оспособљавању и припремању ученика да заузму своје место у друштву.

5.1 Школска култура

Суштину школске културе чине две ствари. Прва је оперативна култура школе - етос, вредности, средина, управљање, начини и атмосфера који представљају основу и оквир за читаву школску праксу. Друга је све оно што представља посебан печат школе, односно оно што међусобно разликује школе.

Стварање школског етоса је процес стварања климе у којој се остварују карактеристике средине за учење (поглавље 4.3) и стимулише приступ заснован на учењу (поглавље 4.2).

Школски етос је заснован на вредностима које су пожељне у нашем друштву: отвореност, сарадња, толеранција, свест о културној и цивилизацијској повезаности у свету, посвећеност основним етичким вредностима правде, истине, солидарности, слободе, поштења и одговорности. Школе би требало да буду места на којима је осигурано потпуно поштовање свих људских, грађанских и дечијих права. Све наставне и ваннаставне активности у школи треба да развијају конструктивну комуникацију и сарадњу, међусобну толеранцију, отвореност, флексибилност, поштење, солидарност и осећај заједништва, заједнички рад и преузимање одговорности за постизање циљева.

Сви одрасли који учествују у овим процесима представљају узоре за ученике. Школа има снажан утицај на развој вредности, како у оквиру наставе којом се остварује образовни програм, тако и кроз ставове и понашање који се у школи демонстрирају, допуштају и охрабрују.

Култура школе цвета у окружењу које школи пружа одређену аутономију. То значи да своју културу школа гради унутар оквира заједничких за цео систем, на темељима онога што је за њу посебно и важно. Управо у томе је садржана посебност сваке школе.

Различите школске активности у којима учествују и ученици и одрасли, доприносе развоју посебног и препознатљивог профила школе, у образовном, културном, спортском, научном, хуманитарном, еколошком и технично-технолошком смислу.

Врло важан сегмент школске културе је и начин на који школа управља иновацијама и знањем. Стварна и интензивна сарадња и размена, заједнички рад, стално и узајамно учење и професионално напредовање и усавршавање наставника, њихово умрежавање и отвореност за комуникације и размене са различитим партнерима у локалној и широј средини, у образовном систему и ван њега, представљају неке од главних механизма који осигуравају да школа заиста буде центар учења и знања, носилац специфичне професионалне културе и терен за плодноне иновације.

Укупно гледано, школска култура одражава суштинске вредности, норме, традицију, историју, правила и процедуре на посебан, појединачан и специфичан начин на који школа подржава учење у свим облицима наставе које реализује.

5.2 Управљање школом

Управљање школом је регулисано законом и подзаконским актима.

Улога директора је веома сложена јер покрива широк распон од административних до педагошких задужења. Домени одговорности и улога коју директор има у планирању и извођењу наставе усмерене на учење, остваривање општих и предметних исхода, укључивање и осигурање напредовања сваког ученика и компетенције које су потребне да би се одговорило на очекивања и одговорност која прати његов положај, чине директора правим педагошким лидером школе. Ово је одређење које се често користи да се одмери значај и специфична тежина улоге директора.

Као педагошки лидер школе, директор има задатак да школу учини центром учења, тј. да осигура да се у школи одвија квалитетан наставни рад усмерен на учење и да се профилише укупна школска култура која у свим својим елементима подржава учење.

Као педагошки лидер, директор осигурава да се у свакодневном раду у школи остварује приступ настави у складу са *Оквиром националног курикулума*. Он подстиче наставнике да трагају за новим начинима у пружању подршке и оснаживању учења, користи механизме и сва расположива средства за осигурање квалитета и подстиче конструктивна стручна разматрања прикупљених показатеља о квалитету наставе и учења у школи.

Лидерску улогу директор има и у другим доменима. Као лидер људских ресурса, брине о професионалном напредовању наставника и сарадника и учествује у идентификовању области неопходних за унапређивање компетенција наставника и сарадника. За ово, као и за друге аспекте функционисања школе, потребна су финансијска средства, о којима такође брине директор школе у својству финансијског менаџера.

Директора не чини лидером сам ауторитет његовог положаја, већ карактеристике његовог понашања. Директор је лидер онда када представља узор другима у својој средини, кад његово залагање за промене уроди плодом и када улогу предводника реализује са поуздањем и самопоуздањем, постојаношћу и добром организацијом.

Директор као школски лидер треба да охрабри, инспирише, стимулише и подржи унутрашње вођство и саморегулацију код свих са којима ради и сарађује, укључујући и ученике. То постиже пружајући другима професионалну и другу аутономију и могућности да се опробају и осведоче као предводници. Улога лидера, посебно доброг лидера, привидно је парадоксална: добар лидер даје аутономију и већи степен, као и прилике другима да се опробају у улози лидера. То чини да је он сам као лидер све мање неопходан и његова лидерска улога постаје споредна.

5.3 Школска документација

Опипљивост и видљивост школске културе, као и њена оперативност и правна важност обезбеђују се документима. Документи регулишу како одређена школа организује и развија свој рад и атмосферу како би заиста била центар учења. Да би се сви у школи у пуној мери посветили реализацији онога што је дефинисано у школским документима, сви треба да учествују и у њиховој изради.

Школски програм је документ који представља спону између *Оквира националног курикулума* и свакодневне праксе наставе и учења у свакој школи. Како је речено, он се односи на планирану реализацију циљева и исхода образовања, стандарда постигнућа и компетенција ученика.

Школски развојни план и годишњи план рада школе су, такође, важни стратешки односно оперативни документи школе, у којима се дефинишу развојни приоритети и операционализују стратешки и краткорочни циљеви у унапређивању учења и наставе, укупна атмосфера у школи и очекиван ниво постигнућа ученика. У изради ових докумената користе се резултати самовредновања и планирају механизми којима ће школа пратити и вредновати да ли су постављени циљеви достигнути.

Уз то, школа припрема и друга документа. У њима се наводе смернице или дефинишу правила понашања ученика, запослених и родитеља која нису одређена на други начин и кроз која школа, такође, може да изрази елементе своје посебности, нарочито у погледу детектовања, спречавања и елиминације насиља и насилничког понашања на свим нивоима и подстицања ненасилне комуникација.

Самовредновање школе на основу принципа, метода и процедура описаних у *Оквиру националног курикулума*, као и екстерно вредновање школе и резултата ученичких постигнућа, стварају скуп показатеља на основу којих се периодично припрема ревизија наведених докумената. Екстерна евалуација школске документације регулисана је подзаконским актом.

5.3.1. Школски програм

Међу школским документима којима се регулише планирање и извођење наставе у складу са *Оквиром националног курикулума*, један од најзначајних је школски програм. Кроз свој школски програм школа показује како планира да реализује наставу усмерену на учење, дефинише и описује приступе и методе које ће користити за остваривање исхода, достизање стандарда постигнућа и развој компетенција, као и начин планирања, организације и спровођења додатне и допунске наставе и ваннаставних активности у школи и сл.

У свом школском програму школа показује како планира да оствари:

1. приступ усмерен на интерактивно учење;
2. централну позицију ученика као субјекта процеса учења, постепено преузимање одговорности за учење и развој саморегулисаног учења;
3. свој статус као центра учења и центра за учење;
4. наставу и учење који обезбеђују достизање исхода и стандарда и развој ученичких компетенција;

5. подстицајну средину за учење, где су подстицаји јачи од препрека, средину у којој се учи тако што се истражује, испитује и повезује;
6. међупредметни и интердисциплинарни приступ настави и учењу;
7. могућности коришћења ИКТ у учењу и тиме обезбеди нове вештине и компетенције, тј. нове видове писмености;
8. принципе једнакоправности и доступности квалитетног образовања и васпитања сваком детету, без икаквог вида дискриминације;
9. помоћ свим ученицима којима је потребна подршка у учењу као и подршку њиховим потребама и интересовањима које не могу да добију у редовној настави;
10. праћење и оцењивање у функцији учења и развоја;
11. партнерство и ефикасну сарадњу са породицом и локалном средином;
12. друге важне активности из области дефинисаних приоритета у вези са унапређивањем квалитета наставе и учења.

5.3.2. Развојни план школе

Развојни план школе је општи, стратешки и плански документ који школа демократском процедуром доноси за период од три до пет година. То је документ у коме се износе дугорочни приоритети у остваривању образовно-васпитног рада, утврђује план и носиоци активности, критеријуми и средства за вредновање ефеката планираних активности и друга значајна питања за развој школе. Развојни план школа мења у складу с променама у друштву (ширем социјалном контексту), у школској средини, у постигнућима или другим новонасталим повољним или неповољним околностима.

Развојни план школе је документ преко кога школа постиже аутономију и постаје иницијатор и носилац сопственог развоја, као и квалификовани процењивач његових ефеката. Школски пројекти, различите активности и мере потичу из развојног плана школе. Штавише, он служи као инструмент који ствара амбијент и осигурава услове за примену мера за унапређивање учења и наставе које су дефинисане у школском програму, као и основа за ревизију школског програма и годишњих планова рада школе за период дефинисан у развојном плану.

Стратешки кораци дефинисани на овај начин се даље развијају кроз друга школска документа. То развојно планирање школе чини основним процесом за развој других нивоа и типова планирања (годишњег, програмског, пројектног, акционог).

5.4. Сарадња школе, породице и локалне заједнице

Својом организацијом и садржајем, систем образовања и васпитања изискује и омогућава: 1) ефикасну сарадњу с породицама тако што укључује родитеље или старатеље да би се успешно испунили постављени циљеви образовања и васпитања; 2) различите видове сарадње с локалном заједницом и укупним социјалним окружењем како би се у целости хармонизовала заинтересованост друштва за за образовање и васпитање.

Породично окружење је примарна средина за учење, а школа је средина у којој је учење примарно. Стога је неопходно правилно повезати обе ове средине, како би се осигурао несметани развој, учење и васпитање деце.

Подршка свој деци да успешно заузму своје место у 21. веку је заједнички подухват запослених у школи и људи изван школе – укључујући родитеље, старатеље и лидере у локалној заједници. Налажење ефикасних одговора на све разноврсније потребе ученика је сталан процес колаборативног учења и рефлексије свих за то задужених, заинтересованих или компетентних.

Уз савет родитеља и представнике родитеља у школском одбору, сви родитељи, према својим могућностима и потребама, треба да буду укључени у сарадњу да би породица и школа истоветно подржали учење и развој компетенција свих ученика. Отвореност и поштовање за породицу и уважавање њеног значаја за васпитање, образовање и укупан развој ученика по правилу даје непроцењиво повољне ефекте по образовни и васпитни рад у школи.

Усмереност наставе у школи на учење, ученика и остваривање исхода, достизање стандарда постигнућа и развој компетенција може да постави нове изазове, али и отвори нове перспективе у сарадњи између породице и школе. Да би у потпуности искористиле ове нове могућности, школе пажљиво планирају укључивање родитеља у све важне елементе функционисања школе. У том погледу је потребно осигурати:

- разумевање смисла, значења, улоге и важности компетенција, исхода и стандарда постигнућа и добити од новог приступа настави и учењу и начина на које родитељи могу да допринесу њиховом остварењу;
- укључивање родитеља у самовредновање школе, посебно у погледу вредновања оних аспеката који нису блиски наставницима;
- функционалну, редовну, садржајну и отворену размену и комуникацију између родитеља и школе;

- укључивање родитеља у доношење одлука и припрему школских докумената, уз претходно упознавање са *Оквиром националног курикулума* као основом за сва та документа;
- сарадњу кроз добровољни рад родитеља у догађајима важним за школу, ученике и процес учења, у деловима школског програма где могу допринети својим увидима и стручношћу, у хуманитарним, спортским, уметничким, културним и другим догађајима које организује школа;
- одговарајуће разматрање иницијатива родитеља.

Посебна пажња би требало да се посвети ученицима и родитељима из угрожених социјалних група. Њима ће бити потребна додатна подршка, охрабрење и подстицај да се активније укључе у процесе у школи, укључујући и у школска тела у којима су заступљени родитељи. Активније учешће родитеља из ових социјалних група може да пружи корист свима – и школи, и породици, и ученицима.

Школе су институције локалне заједнице. Сарадња између школе и различитих структура локалне заједнице захтева успостављен програм, циљеве и начин рада који ће бити уврштени у радне планове школа и локалних институција. Школе треба да користе локалне ресурсе у образовне сврхе како би младима пружиле прилику да учествују у животу заједнице и боље разумеју њене функције, да буду свесни својих социјалних одговорности као грађана и развију различите социјалне компетенције.

КРАТКА ОБЈАШЊЕЊА НЕКИХ КОРИШЋЕНИХ ИЗРАЗА

Активно учење Наставна парадигма у којој је улога наставника више усмерена на стварање услова за учење, посредовање и усмеравање процеса учења, него на предавање наставног градива. Наставник подстиче дискусију, учење кроз решавање проблема, кооперативно учење, групне пројекте, кратке демонстрације као увод у разговор у учионици и сл. Избор техника и метода у реализацији активног учења је веома широк. Њихова заједничка карактеристика је да омогућавају активно учешће ученика у процесу који доживљавају као смислен, подстицајан и занимљив. У овакав доживљај су укључене интелектуална, емотивна и социјална димензија, те активно учење има квалитете холистичког учења. Код нас је овакав приступ настави развила група стручњака окупљена око проф. Ивана Ивића.

Аутентично оцењивање Процена ефеката учења и постигнућа у реалној ситуацији или у ситуацији која верно дочарава реалну. Укључује оцењивање знања, али процењује и дубље разумевање појава, проблема, ситуација и концепата, вештине решавања проблема, ставове и социјалне вештине. Ученици се налазе пред смисленим и изазовним задацима, у сложеним, разноврсним и богатим садржајима и непознатим ситуацијама, у којима примењују и користе успостављена знања и вештине као што ће чинити у одраслом и професионалном животу .

Аутентично учење Учење које се одвија у контексту који садржај учења блиско и чврсто повезује са реалним животом. Очекивани исходи оваквог учења, које може да укључи цео низ различитих техника и поступака, реално су и непосредно корисни, смислени и употребљиви и представљају одговоре на стварне захтеве и задатке које поставља стварни свет. У основи оваквог учења је идеја да ће ученици бити заинтересованији и мотивисанији за учење и бити боље припремљени да успешно уче на вишим нивоима образовања, да буду професионално и животно успешни ако се у ономе што уче огледа стварни живот и ако их процес учења опреми корисним вештинама употребљивим и у животу изван школе.

Вредновање Утврђивање до ког су степена остварени васпитно-образовни циљеви, уз уважавање услова у којима су утврђени резултати постигнути. Вредновање се често, али не и сасвим оправдано, изједначава са евалуацијом.

Вршњачко учење Учење које се одвија међу учесницима који немају формалних овлашћења ни у самом процесу учења, нити једни над другима. Најопштије речено, у узајамном поређењу нпр. по узрасту, стручности, животној ситуацији, вршњаци су они међу којима: а) постоји више сличности него разлика; б) нема великих разлика у улогама које имају у самој ситуацији учења; ц) нема надређених и подређених у процесу учења. У вршњачкој групи сви уче. Истраживања показују да је, у одређеним ситуацијама, вршњачко учење ефикасније од других (нпр. у оним областима у којима се ученици боље разумеју међусобно него са старијима, наставницима или родитељима). Наставници такође могу да уче једни од других, што се, у неким аспектима, показало ефикаснијим начином за усавршавање њихових стручних компетенција и решавање различитих проблема, у односу на класичне семинаре стручног усавршавања. Повољни модели за овај вид учења међу

ученицима су рад у паровима, рад у мањим или већим групама и, нарочито, рад на неком пројекту. Разлике које, нпр. у знању постоје међу ученицима, овде се користе као ресурс за унапређење процеса учења свих учесника, као и за постизање бољих укупних резултата.

Дигитална писменост Коришћење и управљање информацијама посредованим у широком спектру расположивих електронских медија. Дигитална писменост се ослања на ниво информатичке писмености и зависи од њега. Дигитална писменост води ка стицању дигиталне компетенције коју чини скуп знања, вештина и ставова који су предуслов за ваљану, одговорну и критичку примену савремених информационих технологија и то на послу, у слободно време и за комуникацију уопште. Ово је једна од осам кључних компетенција ЕУ.

Друштво које учи Друштво у коме се остварује идеја целоживотног учења и образовања.

Друштво знања Термин се односи на способност једног друштва да омогући стварање, обраду, прилагођавање, доступност и коришћење информација у циљу изградње, усавршавања и коришћења знања. Друштво знања се темељи на три ослонца: коришћењу информационих технологија, образовању, иновативности и развоју. То је друштво које карактерише демократичност у процесима одлучивања, укљученост свих друштвених група (инклузивност), брига за све групе и појединце (солидарност) и активно учешће свих (партиципација).

Електронско учење Примена нових мултимедијалних технологија и интернета која је оријентисана на ученика и његове потребе, а у циљу унапређења квалитета процеса учења и бољег приступа материјалима и услугама, као и за сарадњу и размену материјала на даљину.

Евалуација Процењивање појаве по утврђеном критеријуму или стандарду. То је процена резултата пројектованих и планираних активности појединаца, група или институција. Евалуација није само завршна процена неког пројекта или програма, већ може бити и процена која се даје у свим или неким фазама планирања и извођења активности. У образовању овај термин означава педагошки процес праћења, мерења и вредновања образовних процеса и њихових ефеката.

Индивидуални образовни план Један од инструмената којима се подржава инклузија, тј. образовање ученика којима је из било којих разлога потребна додатна образовна подршка. Укључивање ученика којима је потребна додатна образовна подршка у редовне школе регулисано је законским и подзаконским актима.

Индивидуализација и диференцијација Поступци у настави који имају за циљ да све аспекте наставе, укључујући садржаје, задатке, наставне материјале, наставне методе и начине оцењивања и праћења напредовања, прилагоде и приближе ученику и његовим могућностима, потребама и интересовањима. На овај начин се отклањају физичке и комуникацијске препреке у процесу наставе и учења, што је посебно важно за ученике са изразитим специфичностима битним за ток и успешност процеса учења.

Индивидуализовани приступ Идеја о индивидуализацији наставног процеса је резултат истраживачког увида да је униформисана настава, настава која једнака за све, недовољно стимулативна за напредовање ученика. Овај приступ се односи на начине рада који су прилагођени карактеристикама и специфичностима ученика (укључујући и разлике у њиховим способностима, интересовањима, начинима учења, тешкоћама у учењу и понашању и сл.) које су од значаја за образовни процес и његове резултате. Могуће варијације и прилагођавања имају веома широк распон и многе комбинације и нијансе. Заједничка карактеристика им је да се ученици групишу у мање групе, што омогућава да се активније укључе у рад на одговарајуће одмереном задатку, у микроокружењу које је повољно и подстицајно. Индивидуализовани приступ се разликује од индивидуалног, у коме наставник у одређеном периоду, интензивно ради са једним учеником.

Иницијално оцењивање Често се назива и дијагностичко оцењивање које се обавља на почетку одређене наставне активности или наставног периода и има за циљ да наставнику и ученику пружи информације шта ученик зна, које су његове могућности, јаке и слабе стране, на основу чега наставник планира даљи рад са учеником.

Инклузивна школа Редовна школа у којој уче и ученици са развојним или другим тешкоћама. Другим речима, школа коју би такви ученици похађали и да немају те тешкоће.

Инклузивни приступ Укључивање ученика из осетљивих група, односно ученика са инвалидитетом, тешкоћама у учењу и понашању, ученика из социјално-економски угрожених средина и маргинализованих друштвених група у наставни процес у редовним школама. Овакав приступ проистиче из обавезе образовног система и саме школе да свој деци, без обзира на различитости међу њима, обезбеди квалитетно образовање. Инклузија спречава да деца са тешкоћама у развоју и деца из осетљивих и маргинализованих друштвених група буду искључена из образовног процеса и осигурава да се у том процесу препознају њихове потребе и да се на њих одговори, да се повећа њихова активност у настави и учењу у школи, и у различитим аспектима живота заједнице. Инклузија изискује промене и прилагођавање наставног приступа и стратегија, а понекад и наставних садржаја, те подразумева и припрему и прилагођавање наставника и школа за њену ефикасну примену. Инклузија је регулисана законским и подзаконским прописима и актима.

Интегративне теме Повезивање садржаја различитих наставних предмета, као резултат тимског рада наставника на нивоу школе.

Интегрисани приступ Приступ који у настави и учењу превазилази границе између појединачних наставних предмета и у коме се појединачни наставни садржаји, унутар једног или између различитих предмета, повезују и организују у смислене целине. Овакав приступ омогућава да се, смисленим комбиновањем и разноврсним начинима обраде различитих садржаја, гради организовано знање у систем, што је један од главних циљева сваког учења. Најчешће се овај приступ остварује кроз планирање мањих или већих тематских целина, као и тематских и истраживачких пројеката.

Интерактивна настава Настава које се одвија кроз сталну интеракцију ученика и наставника, ученика и ученика, ученика и наставних материјала. Ученик је централна тачка и активни учесник интерактивне наставе.

Интердисциплинарни приступ Процес изградње знања у коме се проблем анализира применом различитих приступа, својствених или развијених у оквиру различитих дисциплина. Садржинске и логичке целине се у оквиру овог приступа организују око одређеног проблема, појаве или појма. У таквој ситуацији се знања из различитих наставних предмета (дисциплина) користе у описивању, осветљавању, објашњавању и решавању проблема, појаве или појма, те се они сагледавају из различитих углова перспектива. Ово доприноси међусобном бољем и дубљем упознавању и разумевању. У интердисциплинарном приступу активности се планирају из перспективе ученика, а ниво интеграције наставних садржаја зависи од тога шта је дефинисано као циљ и шта се очекује као исход, као и од специфичности садржаја, узраста и интересовања.

Информално образовање образовање и учење који се одвијају изван образовних институција. Учи се од искуснијих у породици, групи вршњака или некој другој групи, или самостално, на основу дефинисаног плана или без њега. Ова форма образовања нема никакав вид организације и може да се одвија намерно и ненамерно, у оквиру обичних, свакодневних активности.

Информатичка писменост Поседовање основних знања и вештина потребних за коришћење рачунара (рачунарских система, мрежа и програма) у циљу проналажења, чувања, вредновања, креирања, презентовања и размене информација, као и за комуникацију и сарадњу у онлајн окружењу.

Информациона писменост Способност ефикасног проналажења, вредновања, преношења и коришћења информација доступних у широком распону медија у све сложенијем информационом окружењу. Ово је шири појам од појмова информатичке и дигиталне писмености који су у њему садржани, а који чине предуслов успешног коришћења услуга и алата инфомационо-комуникационих технологија.

Исходи Очекивани резултати учења који показују шта ученик може и уме да уради на основу знања стечених у процесу образовања.

Једнакост у образовању Право на образовање као једно од основних људских права дефинисано националним и међународним документима. Према тим документима сваки појединац има право на приступ образовању на основу начела једнакости и недискриминације. У образовању важи начело једнаких шанси, а циљеви образовања се дефинишу кроз концепте какви су право на образовање, инклузивно образовање, социјална димензија образовања, образовање за све и сл. Данас постоје и глобалне иницијативе за подстицање уважавања права на образовање и једнаких шанси у образовању. Међу тим иницијативама најзначајније су образовање за све чији је носилац УНЕСКО и Миленијумски циљеви развоја Уједињених нација. Начело једнаких шанси посебно је значајно за образовање припадника маргинализованих друштвених група.

Кључне компетенције Скуп применљивих, мултифункционалних знања, вештина и ставова потребних за лично остварење и развој, укљученост у друштво које учи и запошљавање у друштву заснованом на знању. Оне треба да буду развијене до краја обавезног школовања и да послуже као основа за даље учење, тј. за целоживотно учење. Ово је основа дефиниције која је прихваћена у Европској унији.

Когнитивно-конструктивистички приступ Приступ настави који се заснива на схватању да је учење резултат менталне конструкције, тј. да се учи стварањем властитих менталних модела помоћу којих се осмишљава и боље разуме и спољашњи свет и властито искуство, а ново знање повезује са постојећим. Стога је право учење оно у коме ученик има прилику и могућност да сам открије смисао и значење онога што учи. Овај приступ се најчешће везује за развојно психолошку теорију Жана Пијажеа, али његови корени су старији и допиру све до античке филозофске мисли. Развијен је и у социјално конструктивистичкој варијанти, ослоњеној на учење Лава Виготског. То становиште посебно наглашава значај социјалне интеракције, социјалног контекста, међуиндивидуалних релација и заједничких активности у процесу учења и изградње знања. Циљ учења у оквиру овог приступа је постављен врло високо и укључује решавање проблема, метакогницију, креативност, оригиналност у мишљењу, што све заједно преобликује постојећа и ствара предуслове за креирање нових знања.

Компетенција Скуп повезаних знања, вештина, ставова и личних својстава које једној особи омогућавају да у датом контексту, у одређеној ситуацији, предузме одговарајућу активност и да ту активност обави ваљано, успешно и ефикасно.

Кооперативно учење Учење у коме ученици раде заједно (у групама) и у коме је изражена позитивна међузависност у којој се подстиче индивидуална одговорност и активно учествовање у решавању задатка. У овом облику учења посебно су наглашени индивидуална одговорност, интеракција ученик-ученик и вежбање социјалних вештина.

Координатор у школи вежбаоници Наставник или стручни сарадник чији је задатак да у школи вежбаоници осигура реализацију студентске праксе, сарађује са студентима, менторима и координаторима студентске праксе на факултетима.

Кровни (општи) закон Колоквијални назив за Закон о основама система образовања и васпитања јер се њиме уређују основе система предшколског, основног и средњег образовања и васпитања. Овај закон представља основу за израду посебних закона као што су Закон о основном образовању и васпитању, Закон о средњем образовању и васпитању, Закон о образовању одраслих, Закон о уџбеницима и другим наставним средствима.

Први овакав закон је у новијој историји образовања у Србији донет 2003. Сада важећи закон донет је 2009. године, а амандманима је мењан 2011. и 2013.

Курикулум У савременим речницима, курикулум у свом најопштијем смислу означава групу, скуп

предмета или курсева које похађају ученици или студенти у једној образовној институцији - школи или универзитету. Етимолошки, термин потиче од латинског глагола курере (*currere*) који значи трчати, убрзано се кретати, путовати, наставити пут, док курикулум (*curriculum*) дословце означава курс путање кретања. Историја образовања и стручне дискусије о појму и значењу курикулума не нуде доследну употребу овог термина. Ипак, за већину стручњака и аутора, курикулум је документ који се односи на школу и организовани процес учења и који дефинише: зашто, шта, када, где, како и са ким ученици уче и какви су резултати учења.

Медијска писменост Знања о појави, развоју, језицима изражавања и естетици свих врста медија: радија, телевизије, филма, штампе, интернета и свих облика дигиталне технологије.

Модул Скуп теоријских и практичних садржаја програма наставног предмета и облика рада функционално и тематски повезаних у оквиру једног или више предмета. Организација и реализација модула у настави дефинисана је чланом 73 Закона о основама система образовања и васпитања.

Оквир националног курикулума Документ који даје смернице за процес образовања и васпитања на основношколском и средњошколском нивоу, поставља их у заједнички оквир и узајамно повезује све кључне елементе, у циљу унапређења квалитета учења и наставе, а на темељу важећих законских прописа и других релевантних докумената. Оквир националног курикулума представља основу за израду свих осталих курикуларних докумената (нпр. наставни програм).

Наставник ментор студентима Наставник разредне или предметне наставе или стручни сарадник који својим искуством, знањем и приступом доприноси успеху ученика и школе и посебно је обучен за рад са студентима. Он студенте на пракси уводи у наставничку или професију стручног сарадника, упознаје студенте са стандардима компетенција наставника и стручних сарадника и стандардима квалитета рада установа, сарађује са факултетским наставницима и заједно са њима планира свој и рад студента.

Неформално образовање образовање које се стиче изван система формалног образовања. Оно може, али и не мора да се одвија у институцији, буде организовано и структурисано, да га води професионални наставник, да се заврши добијањем потврде о похађању. Неформално образовање може да резултира значајним унапређењем компетенција полазника, али не и да донесе промене у признатом нивоу стручне спреме.

Образовање на даљину Настава у којој се комуникација између актера у одређеном степену одвија уз помоћ различитих медија и технологија (штампани медији, радио, телефон, телевизија, информационо-комуникационе технологије). образовање на даљину је процес у коме предавач и ученици не деле исти физички простор. Може се реализовати уз помоћ свих доступних медија и технологија које у зависности од примене могу представљати: а) наставни материјал (нпр. штампани материјали, звучни записи, видео записи); б) комуникационо средство (нпр. телефон, аудио-конференција, видео-конференција); или ц) комуникациони канал као што су радио, ТВ итд.

Образовање на даљину се често поистовећује са онлајн учењем, иако то нису синоними. Разликује их што образовање на даљину може бити организовано кроз различите медије, док је онлајн учење образовање на даљину које се искључиво обавља коришћењем информационо-комуникационих технологија.

Образовање засновано на компетенцијама Образовање у коме постоји концептуални, стратешки и функционални оквир за планирање и остваривање процеса учења и наставе у чијем је фокусу стварање услова и пружање подршке за развој свих видова дефинисаних компетенција. Овакво образовање ствара претпоставке за целоживотно учење, у њему ученик и учење имају централно место, а предметни и међупредметни садржаји представљају једно од кључних средстава, инструмената у процесу развоја компетенција.

Оцењивање Анализа чији је циљ да одреди у ком степену је остварено оно што је очекивано. То је процес проверавања и мерења постигнућа ученика као и доношења одговарајућих педагошких одлука.

Онлајн учење Учење организовано путем интернета. Онлајн окружење за учење може се применити за обављање појединих административних послова у вези са наставом, реализацијом одређеног дела наставе као и целокупног наставног програма. Као појам има уже значење од електронског учења које се може реализовати и када рачунар нема излаз на интернет, већ је повезан са другим рачунарима.

Општа предметна компетенција Показује за шта настава и учење једног предмета оспособљавају ученике на крају основне и средње школе. У образовном систему Србије дефинисане су за све предмете за које постоје стандарди постигнућа у средњем образовању, а у виду радног нацрта су дефинисане и за: све остале обавезне предмете у општем средњем образовању и васпитању, све обавезне предмете у основном образовању и васпитању, као и обавезни изборни предмет Грађанско васпитање. Дефинише се сходно природи предмета, стандарда постигнућа и опште међупредметне компетенције и сагласно је циљевима и општим исходима образовања и васпитања.

Опште међупредметне компетенције Компетенције које се у школи развијају кроз наставу свих предмета, примењиве су у различитим ситуацијама и контекстима при решавању различитих проблема и задатака. Неопходне су свим ученицима за лично остварење и развој, укључивање у друштвене токове и запошљавање и чине основу за целоживотно учење. У образовном систему Србије дефинисане су за крај основног и за крај средњег образовања и васпитања, на основу листе кључних компетенција ЕУ и општих исхода образовања и васпитања дефинисаних у Закону о основама система образовања и васпитања.

Општи исходи образовања и васпитања Очекивани резултати целокупног процеса образовања и васпитања, тј. знања, вештине, ставови и вредности, односно компетенције, које се развијају током

процеса образовања и васпитања. Општи исходи су дефинисани у члану 5 Закона о основама система образовања и васпитања.

Портфолио Једна од техника формативног оцењивања. Коришћењем портфолија документује се напредак у процесу учења. Грађење портфолија је, заправо, процес прикупљања и одабирања оних резултата који најбоље илуструју колико је, када и у чему ученик напредовао, шта је успео да оствари у односу на постављене циљеве и шта треба да ради како би превазишао уочене недостатке, пропусте и проблеме. Портфолио се гради заједничким радом наставника и ученика. Информације из портфолија представљају основу за даље планирање процеса учења. Пракса примене формативног оцењивања коришћењем портфолија дала је веома добре резултате и показала се нарочито корисном за рад са ученицима који имају тешкоће или су већ забележили неуспехе у процесу учења.

Предметни исходи Очекивани резултати процеса учења наставног предмета. Показују шта су ученици оспособљени да учине, предузму, изведу, обаве захваљујући знањима и вештинама које су стекли учењем одређеног наставног предмета. Полазиште за дефинисање предметних исхода су: опште међупредметне компетенције, општа предметна компетенција, специфичне предметне компетенције, као и стандарди постигнућа за наставни предмет. Дефинисани су за сваку годину учења предмета.

Професионално саветовање и вођење Сложени концепт који обухвата:

1. каријерно вођење - активности кроз које се појединци било ког узраста оспособљавају да идентификују сопствене способности, компетенције и интересе, доносе одлуке које се тичу њиховог образовања, оспособљавања и професије и управљају својим учењем, радом и другим активностима и областима у којима могу да стекну, унапреде и примене своје компетенције;
2. каријерно информисање - долажење до информација неопходних за планирање, постизање и одржавање запослености;
3. образовање за каријеру - разумевање властитих мотива, вредности, начина и могућности да се пружи допринос средини и друштву у коме се живи;
4. каријерно саветовање - разумевање властитих циљева и аспирација, идентитета, оспособљавање да се доносе одлуке утемељене на информацијама и управља променама у каријери;
5. професионална оријентација - стручне активности којима се ствара основа за препоруку и савет ученику у погледу даљег професионалног усмеравања.

Репродуктивна знања Знања које се ослањају на памћење чињеница, података и информација, без њиховог повезивања, процењивања, анализе или интерпретације.

Рефлексивни практичар Наставник који преиспитује, процењује и на основу поузданих повратних информација мења и унапређује своју професионалну праксу, користећи различите инструменте и начине за процену, праћење ефеката и размену искустава.

Саморегулисано учење Саморегулација је једно од основних својстава учења које ученику омогућава да унапређује своје навике, обичаје, праксу и вештине учења, планира и примењује стратегије учења које доводе до бољих резултата и виших постигнућа, прате и посматрају своје понашање у процесу учења и процењују своја постигнућа. Стварање услова за подстицање саморегулације и постизање саморегулисаности у процесу учења је један од главних циљева професионалног рада наставника са ученицима.

Самовредновање школе (самоевалуација) Једна од мера које се системски предузимају у оквиру осигурања квалитета и у циљу унапређења рада школе. Вредновање онога што је у школи постигнуто у различитим областима врши сама школа. То је цикличан процес разматрања, проверавања, планирања, мењања и поновног проверавања. Основни циљ је смањење разлике између очекиване и постојеће праксе у школи. Унапређивање школске праксе може се постићи кроз квалитативну промену (школа ради боље него раније), или кроз иновацију (школа ради на другачији начин). Самовредновање је регулисано законским и подзаконским прописима.

Специфичне предметне компетенције Представљају разраду (конкретизацију и спецификацију) опште предметне компетенције и то у оквиру дефинисаних кључних предметних области.

Спољашње вредновање школе (екстерна евалуација) Део система мера за осигурања квалитета образовања и васпитања. Представља објективни, спољашњи увид у квалитет рада у школи према дефинисаним димензијама и индикаторима. Обавља се у одређеним временским периодима. Комплементарно је самовредновању школа. Има и улогу корективног фактора у односу на резултате самовредновања. Регулисано је законским и подзаконским прописима.

Стандарди образовања и васпитања Скуп прописаних норми које се односе на неке од важних елемената у систему образовања и васпитања. Представљају један од ослонаца у мерењу или процени квалитета сегмента на који се односе. У систему образовања и васпитања у Србији дефинисани су: стандарди постигнућа ученика, стандарди квалитета рада образовно-васпитне установе, стандарди квалитета уџбеника, стандарди за професију наставника и васпитача и стандарди компетенција директора, просветних инспектора и просветних саветника.

Стандарди постигнућа Искази који показују која знања и вештине ученици треба да достигну на крају одређеног циклуса или нивоа образовања и васпитања. Они представљају један од мерних инструмената којима се утврђује квалитет и ниво ефикасности достигнуте у једном образовном систему.

Сумативно оцењивање Оцењивање резултата учења. Методе сумативног оцењивања представљају традиционалан начин процене, односно оцене постигнућа ученика. Овакво оцењивање се спроводи на крају одређеног периода учења. Сумативно оцењивање је оријентисано на прошлост, јер се њиме сумира шта је постигнуто до тренутка оцењивања. Овакав вид оцењивања се одвија просторно и временски независно од самог процеса учења.

Тема Скуп садржаја једног или више наставних предмета осмишљен и организован тако да подстиче и омогућава ученицима да усвојене информације интегришу у систем.

Тематска настава Један од главних начина да се међусобно повежу наставни садржаји једног или више различитих предмета. Заснива се на идеји да се најбоље учи кад се учење одвија у оквиру кохерентне целине и када је оно што се учи могуће повезати са појавама и догађајима у стварном свету. Предности ове наставе су: повезивање информација и изградња знања на различите начине и из различитих извора; посматрање појаве из различитих углова; коришћење различитих перспектива, мењање и усаглашавање односа, перспектива, процена; планирање; трагање за информацијама и материјалима и сл. Активна улога коју у оваквој настави има ученик резултира ефикаснијим учењем, бољим и дубљим разумевањем градива, бољим увидом у ток и резултате учења, вишим степеном самопоуздања и мотивисаности ученика и сл.

Формално образовање образовање које се обавља према прописаном курикулуму, у верификованим институцијама образовног система које води добијању сведочанства, дипломе или другог документа који документује ниво стручне спреме.

Формативно оцењивање Формативно оцењивање је начин процењивања постигнућа ученика који подржава и ученика и његово учење. Три кључне карактеристике формативног оцењивања су учесталост (оцењивање се обавља чешће него сумативно оцењивање), интерактивни карактер (ученици активно учествују у оцењивању, њихово самопроцењивање је део процеса оцењивања) и персонализовани циљеви учења који су прилагођени резултатима оцењивања. Стога се овај начин оцењивања може сматрати и учењем уз подршку. Формативно оцењивање може да унапреди капацитет учења, везу између наставника и ученика и између самих ученика, као и самосталност и одговорност ученика.

Холистички приступ Филозофија образовања заснована на идеји да образовање треба да буде интегрисано и целовито, а не распарчано и атомизовано, да треба да укључи ученика као целовито биће, а не његове појединачне и изоловане функције. Овај приступ подразумева узајамно познавање, уважавање и поштовање ученика и наставника, као и концепт наставе који омогућава међупредметно повезивање кроз тематску наставу, примену разноврсних наставних метода и начина учења и оцењивања. Техничка и информатичка средства и помагала имају своје место и значај и у овом приступу, али њега пресудно дефинишу односи који се развијају између наставника и ученика и атмосфера коју, заједно са ученицима, наставник ствара у одељењу. Поштовање, самопоштовање, доживљај смисла, радост, сарадња и саосећање карактеришу такву атмосферу.

Целоживотно учење Савремена образовна концепција према којој образовање не престаје формалним завршетком школовања у образовним институцијама, нити је карактеристично само за неке животне периоде. У савременом друштву се очекује стално усавршавање личних и радних компетенција кроз различите облике неформалног и информалног учења, као и повремено враћање у систем формалног образовања (различити видови специјализација и професионалног

усавршавања).

Целоживотно учење Учешће у различитим облицима образовних активности током живота, са циљем сталног унапређивања потребних личних, грађанских, друштвених и радних знања, вештина и способности. Подразумева:

- схватање образовања као интегралног дела свакодневног живота;
- стицање и осавремењавање свих врста оспособљености, интересовања, знања и квалификација од школског до доба након завршетка радног века;
- унапређење развоја знања и способности које омогућава прилагођавање друштву знања и активно учешће у свим сферама друштвеног и радног живота, доношења одлука и планирања будућности;
- све облике учења - формално, неформално и информално.

Школа вежбаоница Школа у којој се одвија пракса будућих наставника, студената који студирају наставничке факултете, и студената факултета који образују стручне сараднике.

Школска култура Укупан амбијент у коме се остварује образовно-васпитни процес у школи, подразумева и наставне и ваннаставне активности. Култура школе представља специфичан печат школе по коме се школе исте врсте разликују једна од друге. Укључује званична и незванична правила, обрасце понашања, оне принципе и критеријуме квалитета за чије формулисање и примену је школа задужена. Надограђује се кроз интеракцију и комуникацију свих актера у образовно-васпитном процесу, као и кроз утицаје средине у којој се школа налази и дешавања у њој. У стварању и обликовању школске културе учествују сви, укључујући и ученике.

Школски програм Документ чија је израда обавезна за сваку школу. Кроз свој школски програм школа чини видљивим начин на који планира да оствари главне задатке у процесу учења и наставе: подршку развоју компетенција ученика, остваривање предметних исхода и достизање стандарда постигнућа. У периоду промена и усавршавања на нивоу целог образовног система, школски програм има карактер развојног документа који се мења сагласно укупном унапређивању компетенција којима школа располаже. Школски програм је основ и за планирање рада наставника и стручних сарадника. У његовој припреми би требало да учествују сви главни носиоци образовно-васпитних активности у школи, укључујући и значајној мери и ученике.

Главни извори коришћени у припреми овог документа

- Стратегија развоја образовања у Србији до 2020. године, „Службени гласник РС”, бр. 107/12
- Закон о основама система образовања и васпитања из 2009. године и амандмани на тај закон из 2011. и 2013. године, „Службени гласник РС”, бр. 72/09, 52/11 и 55/13
- Закон о основном образовању и васпитању, „Службени гласник РС”, бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94 – Одлука скупштине, 22/2002, 62/2003 – др. закон, 64/2003 – исправка др. закона, и 101/2005 – др. закон
- Закон о средњем образовању и васпитању, „Службени гласник РС”, бр. 55/2013
- Стандарди квалитета образовно-васпитних установа, „Службени гласник РС”, бр. 7/2011
- Смернице за унапређивање улоге информационе и комуникационе технологије у образовању
- *EU - Education and Training 2020 (ET 2020)*
- *European Reference Framework - KEY COMPETENCES FOR LIFELONG LEARNING*
- Документ Европске комисије: *Improving competencies for the 21st Century: An Agenda for European Cooperation on Schools*
- *Commission of the European Communities. SEC(2007)1009. Commission Staff Working Paper: SCHOOLS FOR THE 21ST CENTURY*
- *UNICEF: Policy impact assessment: Support for the education of children from vulnerable groups in preuniversity education, 2014*
- *OECD - 21st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries. Katerina Ananiadou, Magdalen Claro. 2009*
- *OECD - 21st Century Learning: Research, Innovation And Policy Directions From Recent OECD Analyses*
- *OECD-CERI - THE NEW MILLENNIUM LEARNERS: Challenging our Views on ICT and Learning. Francesc Pedró, May 2006*
- *UNESCO IBE - Glossary of Curriculum Terminology*